

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1284118/2

בבית הדין הרבני האזורי צפת

לפני כבוד הדיינים:

הרב חיים בזק – אב"ד, הרב שלמה שושן, הרב איתן זן בר

התובע: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד טו"ר נחום מרגוליס ועו"ד שלמה אלבוים)

נגד

הנתבעת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד טו"ר אריה לייב גרליץ ועו"ד אברהם שטרן)

הנדון: מוסר האב ותורת האם – עקרונות בקביעת מקום חינוך הקטין

פסק דין

ענינו של פס"ד זה, הכרעה בעניין מקום לימודים של הקטין.

הצדדים גרושים זמ"ז, ובנם המשותף [ש'] נמצא בחזקת האם. עד היום למד הבן בגני הילדים של מוסדות ערלוי, ובשנה הבאה הוא עתיד להתחיל ללמוד בחיידר.

האב מבקש שבנו ילמד החל מהשנה הבאה במוסדות המסונפים לחסידות צאנו, ומאידך גיסא, תגובת האם לפיה מבקשת שהבן ימשיך ללמוד במוסדות ערלוי.

להלן תמצית טענות הצדדים:

טענות האב:

א. מבקש להעביר את הקטין למוסדות דרכי אבות בב', המסונפים לחסידות צאנו.

ב. לכל אורך חייהם המשותפים הצהירה האם כי תחנך את הקטינים בשיטת חסידות צאנו.

ג. שיטת חסידות צאנו היא בפתיחות לעומת גישתם השונה של מוסדות החינוך של ערלוי.

ד. במוסדות ערלוי מתפללים בנוסח אשכנז בעוד בחסידות צאנו מחנכים להתפלל בנוסח ספרד.

ה. הסכמת האב ללימוד בגן ערלוי הייתה בטעות, שעה שהוא סבר שמדובר בזמן קצר טרם שובה של האם והקטינים לחיים משותפים בצ'.

ו. בשנה הבאה הוא אמור להצטרף לחדר ומבוקש שמשלב זה יחונך על ברכי חסידות צאנו.

ז. מצורף מכתבו של הרב א' פ' ש' שליט"א מנהל רוחני בת"ת ד"א ב': הרכב התלמידים הם שני שלישי חסידי צאנו והשאר כלל חסידיים, הגיה חסידית ותפילה נוסח ספרד, הלכות בדרכיו של הבעש"ט הקד'. דירבון התלמידים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לעמקות ולבקיאות כבר מגיל רך, הלימוד בשפת האידיש בלבד, מעקב אישי אחר כל תלמיד ובחינת צרכיו הרגשיים והלימודיים. צוות חינוכי, הכולל פסיכולוגים ועוד אנשי מקצוע מהשורה הראשונה, מוטב להעביר את הקטין בשלב מוקדם ככל האפשר כי הניסיון מראה שהדבר מקל על המעבר.

ח. מצורף מכתבו של הרב יצחק שמואל שכטר שליט"א חבר הבר"צ דק"ק קרית צאנז נתניה וראש הכוללים: מביא מדברי הפוסקים שחזקת החינוך היא בידי האב ועליו מוטל הרישום למוסד החינוכי בו הוא חפץ ואליו הוא שייך, יש הבדל משמעותי בין שיטת ערלוי המבוססת על החתם סופר שמקורו כידוע באשכנז (פפד"מ) ולפי זה כך הגייתם ונוסחתם בתפילה לבין צאנז שהולכת בדרכו של הבעש"ט שהגייתם ותפילתם היא בנוסח חסידי, יש שימת דגש מיוחדת על לימוד בקיאות (600 או 1,000 דפי גמ'), בצאנז שמים דגש על אהבת ישראל והפלת המחיצות בין העדות והמגזרים, תופעה נפוצה היא שחסיד השייך לזרם אחר חש נחיתות מול בני כיתתו והדבר ייפגע גם בעתיד שעה שירצה להצטרף לישיבת צאנז.

ט. מצורף מכתבו של הרב יוסף משה דוב הלברשטאם בן כ"ק האדמו"ר שליט"א: מעיד על האב שמנערותו מחובר לשיטת צאנז ונועץ הרבה עם אביו האדמו"ר כמו כן זכה לקירוב מיוחד של האדמו"ר, הדבר טבעי שהאב יחפוץ שבנו ילך בדרכו, שיטתם החינוכית של מוסדות צאנז שמה דגש על לימוד הבקיאות, דבר שעלול לפגוע ב[ש] שעה שיצטרף בעתיד לישיבת צאנז.

טענות האם:

א. האם מצדדת שהבן ימשיך ללמוד במוסדות ערלוי, שכן אביה שהיא מתגוררת במחיצתו נוהג להתפלל בשטיבל של ערלוי, שם הוא יפגוש בחבריו לת"ת וירגיש כבן בית ורצוי שעה שבני דודיו, ישהו עמו וילוו אותו בכל השבתות והחגים.

ב. למרות טענות האב שהוא שייך לחסידות צאנז, למיטב ידיעת האם הוא קיים 'עשה לך רב' באדמו"ר מטשרנוביל, אמנם אביו היה מבאי ביתו של האדמו"ר הקודם של צאנז, אך אין הדבר נוגע לא לאב ובוודאי שלא לבנם. חלק מילדיהם של אחי הבעל אינם לומדים במוסדות צאנז.

ג. הילד לומד מזה שנה בחדר של חסידות ערלוי הנמצא בסמוך לביתו, הוא התרגל לחברים לאווירה למיקום ולמלמדים ואין להוסיף על קשייו הרגשיים שעה שההורים נמצאים בסכסוך מר, ולהוסיף על קשייו במעבר לת"ת חדש.

ד. אין הבדל מהותי בין ת"ת צאנז לזה של חסידות ערלוי, כולם אהובים ברורים ובעלי מנהיגים רוחניים אשר הולכים בדרך הבעש"ט, ובתפילות בדרכו של האר"י נוסח ספרד.

ה. האב הסכים בשנה שעברה שהבן ילמד בחדר של ערלוי ומשום מה שינה את טעמו, דבר המעלה בה חשש שכל כוונתו להקניטה להתעמר בה ולצער.

ו. הילד חששן ושמרן ויש חשש שהמעבר יכביד עליו רגשית ולימודית כמו כן ת"ת צאנז מצוי במרחק ניכר מביתו לעומת ת"ת ערלוי.

ז. מצורף מכתב מאת המלמדים המעידים שעל אף הקשיים [ש] משתלב בהצלחה מבחינה חברותית ולימודית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ח. מצורף מכתב מהמשגיח הרוחני של הת"ת הרב ר' שליט"א המתאר את שיטות החינוך של הת"ת: חינוך למידות טובות באור החסידות השם דגש על לשון נקיה, לימוד באידיש, אדוקים בחסידות ומקפידים להימנע מטכנולוגיה, שינון משניות וגמרא בע"פ, אהבת ישראל, ציות לגדולי ישראל, הכוונה פדגוגית ובאווירה רגועה ושלוה. המלמדים שייכים לכמה חסידויות וביניהם צאנז. וגם בעבר טרם פתיחת ת"ת צאנז שלחו חסידי צאנז לת"ת ערלוי, וגם עתה לומדים נכדי ה"שפע חיים" במוסדות ערלוי. ממליץ באופן אישי כי [ש'] ילמד בת"ת שכן יש לו בני משפחה בכיתות מקבילות, הוא מקובל בכיתה והשתלב יפה ואף המלמד מוכר לו היטב.

ט. מצורף מכתב של הרב ר' שליט"א דומ"ץ וראש הכולל ערלוי בב' : מציין כי מעבר באמצע השנה עשוי לגרום טראומה ל[ש'], הוא רגיל להתפלל יחד עם סבו שמתפלל במוסדות ערלוי ואם יעבור לת"ת צאנז יש חשש שימנע מלהגיע לתפילות, כמי שלמד במוסדות של ערלוי ושל צאנז הוא מעיד ששתי השיטות זהות לגמרי.

י. מצורף מכתבו של הרב עקיבא מנחם סופר שליט"א רב דק"ק ערלוי בבני ברק: מציין שאין חילוק אלא כל מוסדות החסידות הם בשיטה אחת עם הבדלים מזעריים שאינם גורמים מניעה ללמוד זה אצל זה, והמחלוקת אם קיימת נובעת מקנאת סופרים ותו לא, ממליץ על הישארותו בת"ת ערלוי כדי לא לצער את האם (שהוא מציין שהיא שייכת לחסידות ערלוי), וכן כדי להיטיב עם [ש'] שעה שיצטרף לסבו בתפילות שבתות ויו"ט.

יא. מצורף מכתב מהרב ע' י' א' שליט"א ר"מ ז' ה': מציין כי ההיגוי של [ש'] נמשך אחר בית אמו וממילא מוטב שילמד בת"ת ערלוי, בהרבה חסידויות מקובל להתחנך במוסדות ערלוי גם גדולי האדמו"רים שלחו את ילדיהם ללימוד במוסדות ערלוי, חסידות ערלוי עוסקת הרבה באהבת ישראל ובהשכנת שלום כחסידות צאנז.

החלטת ביה"ד

אחר נשיקות עפרות זהבם של רבני ערלוי נ"ע המיוסדים על אדני ציס"ע החתם סופר והכתב סופר וצאצאיהם זצוק"ל, ושל אדמו"רי צאנז (קלויזנבורג) מייסדי חסידות צאנז זצוק"ל, נדגיש שאין אנו באים לתת איזו הערכה או צידוד בעד דרך זו או אחרת, אלא כל מטרת החלטה זו היא לקבוע על פי ההלכה המסורה לנו למי הסמכות מההורים לקבוע בנדו"ד את שיטת החינוך של בנם.

התרשמנו שהחילוקים בין שיטות החינוך ודרכי ההוראה בת"ת אינם מוסכמים, לשיטת רבני ערלוי אין חילוק בין השיטות והן שוות לגמרי, לעומת רבני צאנז שטענו שיש הבדלים משמעותיים בין השיטות.

באופן מעשי אנו מתרשמים שהציבור נוטה להשוות בין מוסדות החסידויות השונות וההוכחה לכך שבשני מוסדות החינוך נמצאים מבניהם של החסידות השנייה במספרים ניכרים, משמע שההבדלים בגילאים הצעירים אינם באים לידי ביטוי יומיומי, לפי דעת בתים חסידיים רבים משני הצדדים.

אך היות והצדדים חלוקים ביניהם לאיזה מוסד ישלח הקטין והטעימו דבריהם באריכות ובהבאת מכתבים מגדולי המחנכים והרבנים של מוסדותיהם, אנו נאלצים להכריע ביניהם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

א. מנהג האישה כבעלה

שעה שבני הזוג חיים יחד הדבר מקובל והנהוג כי האב קובע את מנהגי הבית ומקור לכך היא סוגיה ערוכה במסכת כתובות דף נד ע"א, הגמרא מציינת שהאישה הולכת אחר מנהגי הבעל רק מטעם מקום שנהגו, דהיינו אין לה חובה מצד מנהגי בעלה כשלעצמו אלא רק מטעם מנהג המקום שאליו הם עתידים להשתקע וזה לשון הגמרא:

"וכך היו אנשי ירושלים וכו'. אתמר, רב אמר הלכה כאנשי יהודה, ושמואל אמר הלכה כאנשי גליל. בבל וכל פרוודהא - נהוג כרב, נהרדעא וכל פרוודהא - נהוג כשמואל. ההיא בת מחווא דהות נסיבא לנהרדעא, אתו לקמיה דרב נחמן, שמעה לקלה דבת מחווא היא, אמר להו, בבל וכל פרוודהא נהוג כרב. אמרו ליה והא לנהרדעא נסיבא? אמר להו, אי הכי, נהרדעא וכל פרוודהא נהוג כשמואל. ועד היכא נהרדעא? עד היכא דסגי קבא דנהרדעא."

ובפשטות עסקינן בדיני ממונות כגון כתובה, אך נראה שהעיקרון נכון גם לשאר מנהגים ואף למנהגי הגיה, ערכים חינוכיים ושיטות הוראה, היינו שאישה שנישאת לבעל עם מנהגים שונים מהנהוג בבית אביה, הרי היא נוהגת מעתה כפי ההלכה והמנהגים בהם נוהג הבעל.

ואע"פ שהיום יש בכל מקום ומקום קהילות שונות של חסידים מתנגדים עדות ומסורות שונות, נקטינן שמנהג המקום היינו בית הכנסת אליו הולך הבעל הוא המקום שעל פיו נקבעים מנהגי המשפחה. רוצה לומר מנהג המקום היום בא לידי ביטוי במנהגי בית הכנסת, ששם עיקר השייכות ההלכתית.

יש להעיר שלצערנו היום אנשי רוב המקומות אינם בכלל שמירת תורה ומצוות, ומחד אין אנו מחשיבים בכלל מנהגים מי שאינו שומר תורה ומצוות וכמ"ש חז"ל במסכת סנהדרין: קשר רשעים אינו מן המניין, ומאידך כל קהילה שמרה לעצמה על מנהגיה כפי שבאים לידי ביטוי בבית הכנסת ובבית המדרש של הקהילה.

ובאופן עקרוני היה רשות לבוא ולטעון שהיום מנהג המקום בטל לגמרי שבכל עיר ועיר כמה וכמה מנהגים ושוב אין את גדר חז"ל שגדרו במקום שנהגו, מיהו הורונו רבותינו ובכללם מור"ר הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל מוותיקי הדיינים בירושלים וחתנא דבי נשיאה הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דהיום המנהג תלוי בבית הכנסת שבו קובע האדם מושבו, ומשכך ספרדי שחפץ להחליף מנהגיו במנהגי הרמ"א ובני אשכנז או להיפך, אם בעבר היה צריך להעתיק את מקום מגוריו מהונגריה ליוון או טורקיה וגלילותיה, או להיפך, היום די לו שהוא מצטרף לקהילה אחרת. וכן הורה לי למעשה הגר"ן, בספרדי שחפץ להמיר את מנהגיו במנהגי בני אשכנז (מפני שאימו היתה בת אשכנז והיא זו שהובילה את הבית מבחינה רוחנית), שאין לו צורך בהתרת נדרים, אלא להצטרף באופן קבוע לבית כנסת בנוסח ספרד של בני אשכנז, ובזה סגי.

לימים מצאתי שהדבר מפורש בשו"ת מנחת יצחק (חלק ד' סי' פ"ג) בשם גדולי עולם הרא"ם ופרי חדש, וזה לשונו:

"והנה מבואר בתשובת מהרא"ם שם, דהיכא דכל קהל וקהל, יש לו דין עיר בפ"ע, אכסנאי שהולך להתפלל שם בקביעות, באותו קהל, יש לו דין נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם, ואל ישנה מפני המחלוקת עיין שם, והובא גם בפר"ח שם (אות כ')."

ועיין בית יוסף אבן העזר סי' סו שהביא גמרא זו להלכה והוסיף בה דברי הראשונים:

"וכתב הרשב"א (ח"א סי' תרסב ח"ג סי' תלג) שנשאל על אישה שנישאת לבעל והאישה מעיר אחת והבעל מעיר אחרת, ועשו הנישואין וכתבו הכתובה בעיר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחרת שהיא ממוצעת בין עירו לעירה, ולא כתבו בה שום תנאי כמנהג אי זה מקום ינהגו, והשיב אם על דעת לדור במקום שנשאה כנסה - על דעת תנאי אותו מקום נשאה, ואפילו דרכם לכתוב שם בכל המנהג והתנאי וזה לא כתב, שכל הנושא - על דעת מנהג המקום הוא נושא, ואם דעתם לדור במקום שדעתם לקבוע שם ומן הסתם כמנהג מקומו שיכול להוציאה מעירה לעירו כדאיתא בתוספתא (כתובות פ"ב הי"א) וכיון שכן הרי הוא נושא על דעת תנאי מקומו שהוא מוציאה שם. בסוף פרק נערה שנתפתתה (כתובות נד.) גבי ההיא בת מחוזה דהות נסיבא לנהרדעא כתב הריטב"א (שם ד"ה אתמר רב אמר) שמע מינה מאן דנסיב איתתא מדוכתא אחריתי אדעתא דתידור עמיה בדוכתיה הולכים אחר מנהג מקומו שבאה לשם".

למדנו מדברי תשובת הרשב"א, שאין כל חיוב שהאישה תלך במנהגי בעלה, ואף על פי שיש לטעון שכשם שאישה עושה רצון בעלה, וכן הבעל עושה בה קניין והיא חייבת בכבודו והוא על פי ההלכה המסורה הסמכות הכלכלית העיקרית ועיקר מצוות חינוך מוטלת עליו, הוא הדין שהאישה צריכה לנהוג כמנהגי בעלה, ולא כן הוא, שאין מושג כזה "מנהגי בעלה", אלא רק "מנהג המקום", וגם הבעל בעצמו אין לו מנהג, זולתי מקום שבו הוא יושב, ומשעה שהמנהגים שייכים למקום ולא לאנשים עצמם, ממילא הכול תלוי בקביעות של מקום מגוריהם, שאם יבחרו לגור באשכנז - מנהג אשכנז מוטל עליהם, אך אם יבחרו לגור בארצות המזרח אתריה דמרון - מנהג המקום חל עליהם.

ולפי זה הוא הדין בימינו שעה שהבעל החליט יחד עם אשתו כי מנהגם הוא צאנז, הרי ששניהם מחויבים במנהג מקומם, ואם יחליטו שניהם יחדיו כי איוו משכנם בקהילת ערלוי, אזי הם מתחייבים במנהגי ערלוי, ואין כאן סמכות עודפת של הבעל על האישה, אלא הסכמה משותפת מצד שניהם, אלא שדרך בנות ישראל ללכת אחר מנהגי בעלה, שעה שהוא זה שמתפלל בבתי כנסיות ומסתופף בבתי מדרשות, והאישה עיקרה להיות צופיה הליכות ביתה ודעתה על ילדיה לחנכם למידות ומעשים טובים, זוהי דרך העולם, אך היא אינה מחויבת כלל ועיקר, אלא לפי מה שיקבעו בני הזוג בתחילת נישואיהם, וכפי שהבאנו בשם הרה"ג זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל.

בנד"ד הצדדים החליטו עם נישואיהם ללכת אחר מנהגי צאנז, וכל עוד חיו יחדיו הרי האישה קיבלה על עצמה שמנהגיה יהיו מושתתים על פי אדמו"רי צאנז, אבל שעה שבחרה לעזוב את בעלה, הגם שטרם התגרשו וקבעה מקומה חזרה בבית אביה, זכותה לחזור ולנהוג כמנהג אביה ללכת אחר מנהגי ערלוי ולקבל על עצמה את הנחיות רבני ערלוי ועצתם, בעניינים הנוגעים לה, כי עתה מקומה בבית אביה, וכמו שמצאנו שבן מקום שהולך למקום אחר נקרא שהוא בן המקום החדש אחר ל' יום כשאין דעתו לעקור משם, הוא הדין הכא שנראה שלעת עתה אין בדעתה לעזוב את בית אביה והוי כמקום מנהגה העיקרי, והיא רשאית לבחור קהילה, כשם שהייתה רשאית לבחור בשעה שנישאה לבעלה.

וכדעת הבית יוסף בשם הרשב"א והריטב"א כ"כ שו"ת מהרשד"ם (חלק חושן משפט סי' שכז) וזה לשונו:

"כי הרשב"א כתב בתשובה על אישה שנשאת לבעל והאישה מעיר א' והבעל מעיר אחרת ועשו הנישואין וכתבו הכתובה בעיר אחרת ממוצעת, והשיב אם על דעת לדור במקום שנשאה כנסה על דעת תנאי אותו המקום נשאת ואפילו דרכם לכתוב שם שכל המנהג והתנאי וזה לא כתב, שכל הנושא - על דעת תנאי אותו המקום הוא נושא, ואם דעתם לדור במקום שדעתם לקבוע שם אז מן הסתם כמנהג מקומו שיכול להוציאה כו' עד וכיון שכן, הרי הוא נושא לכל דעת תנאי מקומו שהוא מוציאה שם, משמע שאם נישאו על דעת לצאת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולקבוע דירתם במקום אחר, יש לדון ולומר שעל דעת המקום שכוונתן לקבוע שם דירתם יעשוהו, לא על פי מנהג שהיו שם הנישואין, ועוד כתב הריטב"א והוכיח מההיא דאמרינן שלהי פרק נערה שנתפתתה, ההיא בת מחווא דהוה נסיבא בנהרדעא אתו לקמיה דרב נחמן, שמעת לקלא דבת מחווא היא אמר להו בבל וכל פרוודהא נהוג כרב. אמרו ליה והא בנהרדעא נסיבא אמר להו נרדעא וכל פרוודהא נהוג כשמואל, ועל זה כתב הריטב"א דמאן דנסיב איתתא מדוכתא אחריתי אדעתא דתדור עמיה בדוכתיה הולכים אחר מנהג מקומו שבא לשם".

חיזוק לדברים אלו אנו מוצאים בדברי הרשב"א (חלק ד' סי' קפו) הכותב כי חדר"ג שלא לגרש אישה בעל כורחה הוא לפי מקום הנישואין, ואם הצדדים התחתנו באשכנז ולימים היגרו לארצות המזרח, הרי שדינם נקבע לפי מקום נישואיהם המקורי, וזה לשון הרשב"א:

"ומכאן נלמוד לנדון שלפנינו שכל שנשא במקום שאין מגרשין אלא מדעת האישה סתמו כפירושו, ועל דעת כן נשאה שלא יגרשנה אלא מדעת. ואם יגרשנה שהוא חייב מה שנהגו לחייב העובר על אותו מנהג בין בקנס בין בנידוי. ואפילו הוציאה ממקום שנשאה ושיש שם מנהג בקנס והוליקה למקום אחר אינו רשאי לגרש אלא על פי דרך המנהג מקום של נישואין, שעל מנת כן נשאה. וכל שכן אם יש שם הסכמה ידועה ויכולים הם לקונסו באותו קנס או לנדותו כאלו נשא וגרש שם".

הרי שנקט שאין הולכים אחר מנהג האיש או האישה אלא אחר מקום הנישואין, שמנהג תלוי במקום ולא במשפחה או באדם עצמו.

ולא רק בענייני ממונות ומנהגי הכתובות הדין כן, אלא גם באיסור והיתר ובכל דיני התורה. שהרי גרסינן בחולין דף יח:

"כי סליק ר' זירא, אכל מוגרמת דרב ושמואל, (ופריך) ורב זירא לית ליה נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם? אמר אביי, הני מילי מבבל לבבל, ומארץ ישראל לא", א"נ מא"י לבבל, אבל מבבל לא"י כיון דאנן כייפינן להו עבדינן כוותייהו. רב אשי אמר אפילו תימא מבבל לא"י ה"מ היכא דדעתו לחזור, ר' זירא אין דעתו לחזור הוה".

וכתבו הרא"ש והר"ן (ר"פ מקום שנהגו), שמכאן מוכח שיש לילך אחר מנהג המקום שדעתו להשתקע שם, בין לקולא בין לחומרא, ולפיכך אכל ר' זירא מוגרמת דרב ושמואל בעלותו לא"י, מכיון שלא היה דעתו לחזור לבבל, הילכך לא נהג חומרי המקום שיצא משם. ע"ש.

וכן כתבו התוספות מסכת חולין דף יח ע"ב:

"הני מילי היכא דדעתו לחזור - לפי האי שינויא משמע דחומרי מקום שהלך לשם נותנין עליו אף על גב דדעתו לחזור ואי אפשר לומר כן דרב אשי גופיה דמשני הכא מוקי לה בפרק מקום שנהגו (פסחים דף נא). באין דעתו לחזור גבי רבה בר בר חנה דאכל דאייתרא ואין לחוש במאי דקתני לצדדין דלעולם נותנין עליו חומרי מקום שדעתו להיות שם אי נמי מה שמחלק בין דעתו לחזור לאין דעתו הני מילי מבבל לא"י ומארץ ישראל לבבל שהולכים אחר מקום שדעתו לישראל שם אבל מבבל לבבל ומא"י לא"י נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם בין דעתו לחזור בין אין דעתו לחזור".

ופסק בזה השולחן ערוך (יורה דעה הלכות נדרים סי' ריד סעיף ב'), ע"פ שיטת הריב"ש שעקירת מקום מבטלת לגמרי את זיקתו ההלכתית של האדם ומקשרת אותו למנהגי המקום שקבע בו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מושבו בלבד, דלא כשיטות הרמב"ם והתוס' שיש ללכת אחר חומרת המקום שיצא ממנו וע"פ חומרות המקום שהגיע אליו אף על פי שאין דעתו לחזור:

"קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה, וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם, הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנתן, ואף בדברים שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור, הותרו בהם אם אין דעתם לחזור".

ועיין גם שיטת השולחן ערוך באורח חיים סי' תסח סעיף ד':

"ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, לא יעשה בשוב מפני המחלוקת, אבל עושה הוא במדבר. וההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין, לא יעשה. ונותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואעפ"כ לא יתראה בפניהם שהוא בטל, מפני איסור לעולם אל ישנה אדם מפני המחלוקת. וכן מי שדעתו לחזור למקומו, נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר, והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו, מפני המחלוקת".

והקשה הש"ך שם ביו"ד סק"ח, דהשו"ע סותר עצמו מיו"ד לאו"ח, דביו"ד פסק לקולא שבטלו ממנו חומרות מקום שיצא ממנו, ואילו באו"ח פסק לחומרא שחומרות כאן וכאן חלים על העובר:

"תימה, דכאן כתב כדברי הריב"ש סי' צ"ט שהוציא כן מן הש"ס פ"ק דחולין (דף י"ח) גבי הא דמשני רבי זירא אין דעתו לחזור הוי, והוא ע"פ שיטת התו' והרא"ש ר"פ מקום שנהגו, וכן דעת הר"ן שם והטור בא"ח סי' תס"ח, וכ"כ הט"ו בא"ח ר"ס תקע"ד ההולך למקום שאין מתענין ממקום שמתענין ודעתו לחזור צריך להתענות כו', אלמא דאם אין דעתו לחזור א"צ להתענות, ובא"ח סי' תס"ח ס"ד העתיק המחבר דברי הרמב"ם שבסוף הל' יום טוב, ונראה מדבריו דאפי' אין דעתו לחזור נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, והיינו על פי הסוגיא דר"פ מקום שנהגו, וכן נראה מדברי הרב המגיד שם שכן דעת רמב"ם ע"ש, ולא הביא שם המחבר ולא הרב סברת הרא"ש וסייעתו כלל, (ובב"י שם לא הביא רק סברת הרא"ש וסייעתו ולא זכר דעת הרמב"ם כלל), ואפשר דעת המחבר לחלק בין אין דעתו לחזור ומ"מ אין דעתו להשתקע בעיר שהלך לשם רק במקום אחר, ובהך גוונא מיירי בא"ח סי' תס"ח, ובין דעתו להשתקע במקום שהלך שם, ובהכי מיירי שם סי' תקע"ד וכאן, וצ"ע, ולענין דינא נראה כסברת הרא"ש וסייעתו, דלעולם יש לו לעשות כמנהג המקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא בין לחומרא".

ר"ל דהיות והשו"ע סותר עצמו בין הפסקים, י"ל דחילק בין מקום שעבר אליו באופן זמני ועדיין מקושר הוא למנהגי מקומו המקורי וחייב בחומרתם ובחומרות מקומו הנוכחי, לבין מצב של השתקעות גמורה ששוב אין לו כל זיקה למקומו המקורי ואינו חייב ללכת אחר חומרותיהם או קולותיהם. ואין הדבר כל כך מסתבר בעיניו, שכן תירוץ זה דחוק היות ולא נכתב או נרמז כלל בדברי הבית יוסף או השו"ע, ולמעשה לדעתו להלכה היא כשיטת הרא"ש שכל מעבר מחייב את העובר רק מנהג המקום שאליו הגיע ללא כל חילוק.

ובנד"ד היות שהצדדים הם מבני אשכנז מחויבים הם לדעת הש"ך יותר מאשר לדעת השו"ע, ולכן מעבר של האישה לבית אביה הוא ספק זמני ספק קבוע, שכן הצדדים לא התגרשו ויש איזה צד שיחזור השלום ביניהם, ואולם כיוון שקבעה מושבה בבית אביה זה שנה ומחצה, בוודאי מנהג בית אביה חל עליה לגמרי בין לקולא בין לחומרא, ומצד עצמה היא מחויבת במנהגי ערלוי בלבד.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מיהו אם היו הצדדים מבני ספרד שקבלו עליהם הוראות השו"ע היה מקום לדון אם מעבר האם היה מוחלט ואז יש לה לעשות כדעת הרא"ש או כמעבר זמני ויש לה לעשות כדעת הרמב"ם ומחויבת לחומרות של חסידות ערלוי וצאנז, ולמעשה הייתה עדיין מחויבת להנהגת צאנז באופן מלא, שכן זו המשמעות בעניין זה של חומרא.

לעומת הש"ך, המגן אברהם באו"ח סי' תסח ס"ק ט' נקט אחרת, וזה לשונו:

"שיצא משם. כשדעתו לחזור אבל אין דעתו לחזור נוהג אפילו כקולי מקום שהלך לשם כדאיתא פ"ק דחולין וכ"כ הר"ן וכ"ה בססי' רי"ד ב"ד ודברי הש"ך שם צ"ע".

ובאר המשנה ברורה סי' תסח ס"ק יד דעתו בזה:

"כללו של סעיף זה לפי דעת מ"א וכמה מפרשים שהחליטו כמותו להלכה הוא כן, כשאדם הולך מעירו לעיר אחרת ובעירו נהגו להקל באיזה דבר ובעיר שבא בה מחמירים בזה, אם אין דעתו להשתקע בעיר הזאת בתמידות אינו חל עליו חומרי מקום זה מעיקר הדין ויכול לנהוג להקל כמנהג מקומו בצנעא בתוך ביתו אבל בפרהסיא אין לו להקל מפני המחלוקת. וכ"ז בדברים שאפשר לעשותן בצנעא ולא יתוודע לאנשי המקום, אכן בדברים שא"א לעשותן כ"כ בצנעא כמו מלאכה אין לו לעשות אף בצנעא בתוך העיר אלא יצא לשדה חוץ לתחום העיר ושם יוכל להקל כמנהג מקומו. ובדעתו להשתקע חל עליו מנהג המקום תיכף כשבא לתחום העיר, ואפילו אם ירצה אח"כ לצאת חוץ לתחומה של עיר ולהקל כמנהגו אינו רשאי, שכבר חל עליו מנהג מקום זה כיון שבא לכאן לקבוע מקומו. וכן ה"ה אם מנהג מקומו להחמיר והלך למקום שמקילין תלוי ג"כ בזה, דאם דעתו להשתקע שם נפקע ממנו חומרת מקום שיצא משם משבא למקום החדש ומותר לו להקל כמנהג אותו המקום, ואם אין דעתו להשתקע במקום זה עדיין לא נפקע ממנו חומרי המקום שיצא משם ואסור לו להקל באותו דבר כמנהג המקום הזה, ומ"מ אין לו להתראות בפני אנשי אותו מקום שיכירו בו שאינו נוהג כמוהם מפני מחלוקת אלא יחמיר בצנעא".

לשון אחר, המג"א סבור אחרת מהש"ך והוא מסכים להלכה כפירוש הש"ך בשו"ע (שנשאר בו בצ"ע), ולמעשה כפי ביאור המשנ"ב יש חילוק בין צינעא לפרהסיא, ובין מקום שעקר אליו בקביעות לבין מקום שעקר אליו באופן זמני.

ועיין בביאור הלכה סי' תס"ח סעיף ד' ד"ה ההולך וכו', שציין את מחלוקתם של הש"ך ומג"א, וציין שלמעשה שיטת המג"א מקובלת אף על הש"ך למעשה:

"עיין מ"ב. ודע דסעיף זה כולו הוא לשון הרמב"ם ונחלקו האחרונים בפירושו, דעת המ"א ועוד איזה אחרונים דהוא סובר ג"כ כהתוספות והרא"ש וכמו שהסביר המ"א את כל הסעיף לפי זה וכמו שהעתקנו במ"ב, ודעת הש"ך ביו"ד סוף סימן רי"ד וכן הוא ג"כ דעת הח"י והגר"א שהרמב"ם יש לו שיטה אחרת בזה, דלדידיה ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין ואין דעתו לחזור אפ"ה במדבר מותר, דלדידהו אסור בזה, ובדעתו לחזור לדידהו מותר אפילו בישוב כל שהוא עושה בצנעא, ולדידהו אסור אם לא במדבר דהיינו חוץ לתחום העיר, וכן בהולך ממקום שאין עושין למקום שעושין ואין דעתו לחזור אסור לדידהו, דצריך לנהוג כחומרי המקום שיצא משם, ולדידהו מותר בזה, ומ"מ לדינא כתב הש"ך שם וכן הח"י וכן ראיתי בעוד איזה אחרונים דנקיטי כהתוספות והרא"ש וכמו שסתם המחבר בסימן תצ"ו ובסימן תקע"ד וביו"ד בסימן רי"ד, ולכך הסברתי דברי הסעיף כפירוש המ"א משום דעכ"פ להלכה נקיטי כוותיה אפילו הש"ך והח"י".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

העולה לנד"ד שהכרעת המשנ"ב המאסף לכל פוסקי אשכנז שהכריע כמג"א, ולכן מי שמעברו אינו מוחלט וסופי כנד"ד צריך בעניינים שקשורים בפרהסיא להחמיר כמקום שיצא וכמקום אליו עבר, ובצינעא יכול לנהוג כמנהג מקומו לגמרי. וציין שבפרהסיא יחמיר מפני המחלוקת, והיות שדבר זה אינו שייך בנד"ד שהרי בעיר שבה האם מתגוררת יש מכל הקהלים ולא תהיה מחלוקת בעיר לפי מנהגיה, יוצא שיכולה האם לנהוג כמנהג בית אביה בין לחומרא בין לקולא.

ב. מנהגי הבנים והאבות.

וכאן באנו לשאלה העיקרית והיא האם הבן צריך ללכת בדרכי אבותיו במנהגים השייכים אל האב באופן פרטי, או שהחיוב הוא על מנהגי המקום בלבד, ואין למנהגי האב משקל בעבור הבן.

עיי' מסכת חולין דף קה ע"א:

"אמר מר עוקבא: אנא, להא מלתא, חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא - כי הוה אכיל בשרא האידנא לא הוה אכל גבינה עד למחר עד השתא, ואילו אנא - בהא סעודתא הוא דלא אכילנא, לסעודתא אחריתא - אכילנא."

אע"פ שמכנה עצמו חומץ בן יין הדבר ברור שאין הבן חייב במעשה חסידות של אביו, ולכן מר עוקבא המתין מסעודה לסעודה תחת אביו שהמתין מעת לעת.

ועיי' בירושלמי מסכת פסחים פרק ד' הלכה א':

"אעין דשיטין הוו במגדל צבעייה אתון ושאלון לר' חנינא חבריהון דרבנן מהו מיעבד בהן עבודה, אמר להן מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש."

גם בירושלמי משמע דאם מנהג האבות להחמיר שלא להשתמש בעצי השיטים שהיו במקומן כך צריכים לנהוג הבנים, מיהו פשטות הלשון מראה שזהו רק במנהג כל האבות ולא במנהג משפחות בלבד. וכן שם גרסינן:

"כהדא דאמר רבי בא בני מישא קיבלו עליהן שלא לפרש בים הגדול, אתון שאלון לרבי, אמרין ליה אבותינו נהגו שלא לפרש בים הגדול, אנו מה אנו, אמר להן מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש."

וצריך לחקור מי הן בני מישא, בני משפחה או בני מקום? ובפשטות שבבני מקום עסקינן. ועיי' פרי חדש אורח חיים סי' תצו סעיף ב', שאף הוא למד מכאן שמנהג המשפחה אינו מחייב, אלא מנהג המקום בלבד, זה לשונו:

"שביעי. מי שנהג אביו איזה דבר משום סייג או חסידות, על דרך משל שקבל עליו להתענות שני וחמישי כל ימיו או שלא לאכול בשר ביום שאוכל גבינה וכיוצא, דבר ברור הוא שאין הבן אחריו חייב לנהוג אותו חומרא אלא אם כן עשאה פעם אחת בחיי אביו או אחר מיתתו, דהשתא הרי קבלה על עצמו, הא לאו הכי פשיטא דלא שייך בזה "שמע בני מוסר אביך", וראיה לזה הביאו ספר משא מלך ז"ל דאמרינן ריש פרק כל הבשר: אמר מר עוקבא אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כי הוה אכיל בשרא האידנא לא הוה אכיל גבינא עד למחר עד השתא, ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא באחריתי אכילנא ע"כ, ומילתא דברירא דקרי לנפשיה חלא בר חמרא מצד גריעותיה דלא הוה מקיים ההוא חסידותא דהוה עביד אבו', אבל מעיקר הדין לא מחייב, וזהו אם נאמר דמאי דהוה עביד אבוה דמר עוקבא לא הוה מדינא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אלא ממידת חסידות, אבל אם נאמר דהוה סבירא ליה כך מעיקר הדין השתא הוה ליה כמנהג בטעות ולא היה מחוייב בנו לעשות מנהג אביו, ועל כל פנים הדין פשוט שאין הבן חייב לנהוג סייגים וגדירות אביו, וההוא דבני בישן דריש פרק מקום שנהגו דנהוג דלא אזלינן מצור לצידון במעלי שבתא, וא"ל ר"י כבר קבלו אבותיכם עליהם, שניא היא, דבישן אינו שם אלא שם מקום, דהיינו בית שאן, וכההוא דאמרינן בפרק ג' דמגילה: חפני ובשני לא ישא את כפיו, דהוא בית שאן כדאיתא התם ואיתיה בערוך בערך שפ"ך יע"ש, ולפיכך כל בני העיר חייבין לעשות ולהתנהג על פי סייגים וגדירות של אבותיהם, וכן מתבאר בתשובת הריב"ש סימן שצ"ט שכתב וז"ל: יכולים הצבור לעשות תקנה עליהם ועל זרעם כמו שמצינו בפלגש בגבעה, וכתב הרמב"ן ז"ל שכן הדין בכל קבלת הרבים שחלה עליהם ועל זרעם כדאשכחן בקבלת התורה, ועוד שאפילו דברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה אלא שנהגו כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה אף הבנים חייבים לנהוג באותו גדר כדאמרינן במסכת פסחים בני בישן כו' עכ"ל, וזה מבואר כמ"ש.

ולפי"ז בנד"ד הגם שעסקינן בקטן שבקטנים שבטל להוריו, מעיקר הדין הדבר ברור שאינו מחויב במנהגי אביו אלא במנהגי מקומו, וכשבאים אנו לדון מהם מנהגי מקומו, ראשית יש לנו ספק אם מנהגי האב בכל דבריו הוא כמנהגי צאנו, או כטענת אשתו, שנוהג הוא ללקוט עצות טובות והדרכות מכמה אדמו"רים, ועוד שעתה אימו עקרה מבית בעלה ושבה לנעוריה בית אביה, מסתפקינן טובא, האם יש מקום לחייב את [ש'] הקט, ליזיל בתר אמו ובתר סבו, ששם משכנו הקבוע, או בתר אביו שכן מנהג העולם שבן הולך בדרך אביו, מיהו היות ואינו נסמך על שולחנו נראה עיקר שסמיכתו על שולחן סבו, ובגיל זה שטפל הוא לאימו יותר מאשר לאביו, ועוד שכפי שראינו בדברי הפר"ח אין לבן מעיקר הדין ליזיל בתר מנהגי אביו אלא בתר מנהג מקומו, ומקומו הוא לפי המציאות הקיימת והיא בבית סבו, לכן נראה לעיקר, שהאם תחליט היכן היא רוצה שבנה [ש'] הקט יתחנך, וכיוון שגילתה דעתה שהיא מעדיפה שהדבר יהיה במוסדות ערלוי, ושם כבר קביעותו הראשונה, כך ימשיך להיות עד גיל בר מצוה, וכשגיע לגיל מצוות, יש לשאול את פיו מהו המנהג העדיף עליו, ואם לא תהיה לו הכרעה בדבר, או שלא ירצה להכניס ראשו בין ההרים ובין הגבעות שמא וגו' בית הדין ישוב לעיין בדבר ע"פ העקרונות שצוינו כאן.

מיהו מצפים אנו לישועה שיוכשרו הלבבות וישוב השלום לשרור במעון משפחת ז' לאורך שנים טובות ולא נזדקק לעסוק בכך בשנים הבאות.

וכבר כתבנו שעתה הוגשו תביעות הדדיות הבעל תובע את האישה מדין מורדת והאישה תובעת גירושין, ונראה שהצדדים הם בבחינת אחור באחור.

וכתב באותו עניין בעלי תמר על הירושלמי מסכת פסחים פרק ד' הלכה א':

"ועיין באחרונים שכתבו, שהאבות יכולים לחייב בניהם הבאים אחריהם שיחזיקו באיזה הנהגה טובה. ויש להביא ראיה לזה מירמיה ל"ה, שיונדב בן רכב ציוה על בניו "לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם, ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וזרעו וזרעו לא תטעו, כי באהלים תשבו כל ימיכם". וכתב "ונשמע ונעשה ככל אשר ציונו יונדב אבינו". ועיין לקמן בגמרא שהבנים יכולים להתיר הנדר שנדר אביהם. ויש להביא ראיה לזה, שהרי רבי יוסי בן חלפתא היה מבני יונדב בן רכב, כמ"ש בתענית פ"ד ה"ב, והרי ישבו הוא ואבותיו ובניו במקום קבוע בא"י. א"ו מפאת ההכרח התירו הנדר שנדר אביהם בעדם. ובירמיה שם: "ויהי בעלות נבוכדנצר אל הארץ, ונאמר באו ונבא ירושלים מפני חיל הכשדים, ונשב בירושלים", ופירשו המפרשים שמפאת ההכרח שהיו יראים לנסוע

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ממקום למקום ישבו בבתיים בירושלים. ויתכן אולי שהיה זה ע"י היתר נדר אביהם.

ובבלי א"ל כבר קבלו אבותיכם עליהן. שנאמר "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך". מצינו כזה בפרשת בשלח: "ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר" וכו'. ובפסיקתא דר"כ סוף פיסקא "ויהי בשלח כי השבע השביע את בני ישראל לאמר" וכו', ולמה שני שבועות, מלמד שהשביע יוסף את אחיו ואחיו השביעו בניהם ובניהן לדור אחר עכ"ל, ועיין במכילתא שם. ולכאורה איך היה יוסף בטוח שדור אחר דור ישביעו לבניהם ושבניהם יקבלו השבועה, א"ו שסמך ע"ז שאחרי שאבותיהם אחי יוסף קבעו הדבר כמצוה והשביעו לבניהם ע"ז, בוודאי שבניהם אחריהם לא ישנו מנהגם, משום דכתיב "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך" ולא שינו מנהג אבותיהם נוחי נפש. ובנדרים ח', אמר ר"ג מניין שנשבעין לקיים את המצוה, שנאמר, "נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך". ואפשר ללמוד זה משבועת יוסף את אחיו והם דור אחר דור כדי שלא יתראשו במצוה."

מלמדנו שיש אפשרות לחייב את בניו הגם שלא מדין "מקום שנהגו" כאשר נשבע בשמו ובשם בניו לקיים הנהגה טובה, מיהו הבנים יכולים להתיר את הנדר, ולמעשה אין הדבר בכלל נדו"ד שלא הייתה כאן שבועה וקבלה בלב אלא מנהגים שנהגו.

מיהו לעניין הלכה כבר כתבנו את אשר הוכרע.

ועיין עוד בשו"ת הרשב"א (חלק ב' סי' רסח) שכתב וזה לשונו:

"ויש מי שנהגו איסור בדבר והוא אסור בו ג"כ אף על פי שגלה ממקום למקום, דגרסי' בירוש' בפרק מקום שנהגו, חכמי טבריה גרוסי צפורי ישישי עכו שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד. ואיבעיא להו התם גלו ממקום, אתון ושאלון לרבי אליה, אבותינו נהגו שלא להפריש בים הגדול, מה אנו, א"ל מכיון שנהגו בהם אבותיכם באיסור אל תשנו ממנהג אבותיכם נ"ע. ומ"מ ביוצא בזה אם איסור בדבר נשאלין לחכם ומתירין להם כדרך שאדם נשאל על נדרו לחכם ומתיר לו, וכמו שאמרנו שם בירו' ואין אדם נשאל על נדרו, והשיבו תמן מי שנדר נשאל, ברם הכא אבותינו נדרו. והקשו כל שכן יהו מותרין, ואמר רבי חנינא לא מן הדא אלא מן הדא, דרבי אליה תלמידיה דרבי יודה הוה, ורבי יודה אמר אסור לפרוש בים הגדול."

משמע דיש להמשיך במנהג המשפחה הגם שגלה ממקומו ואינו חייב מדין מקום שנהגו, י"ל דאזיל בשיטת הרמב"ם, והשו"ע לא פסק כן כמו שהבאנו לעיל בהרחבה בסתירה שבין דברי השו"ע באו"ח בסי' תס"ח לבין דברי השו"ע ביו"ד סי' רי"ד. ויש בדבריו דמיון למה שהבאנו בפרק הקודם בתשובותיו לגבי אישה שנישאה במקום שנהגים שלא לגרש בעל כורחה למרות שעקרו למקום שנהגים לגרש אישה שלא מדעתה, נשאר בחיובם כלפי חדר"ג, ש'על מנת כן נשאה'.

וע"ע בשו"ת אבקת רוכל סי' רי"ב שכתב וזה לשונו:

"ועוד אני אומר שאפשר שבני מקום שנהגו לאיסור שנעקרו ממקומם והלכו למקום שאין בה ישראלים, אם רצו לבטל מנהגם הראשון הרשות בידם, וראיה מדגרסי' בירושלמי פרק מקום שנהגו: גלו ממקום למקו' ובקשו לחזור בהן יבא כהדא דאמר רבי בא בני מישא קבלו עליהם שלא לפרוש בים הגדול, אתון שאלנו לרבי, אמרו לו אבותינו נהגו שלא לפרוש בים הגדול, אנו מה אנו, אמר להם מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו ממנהג אבותיכם נוחי נפש,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואין אדם נשאל על נדרו תמן מי שנדר נשאל ברם הכא אבותיכם נדרו כ"ש יהיו מותרים, אמר רבי חנינא לא מן הכא אלא מן הדא, ר' תלמידיה דר' יהודה הוה, דר' יהודה אמר אסור לפרש בים הגדול, והכי פי' כ"ש היו מותרים, כלומר דפריך כיון שמה שנדר האדם בעצמו יכול לישאל עליו, מה שנדר אביו ולא הוא, כ"ש שיוכל להתיר, ומשני ר' חנינא דהא ודאי שהיו יכולין בני מישא לישאל, אלא שרבי לא רצה להורות מפני שהוא היה סובר מן הדין אסור לפרוש בים גדול כרבי יהודה דאמר הכי, אלא שהשיב להם עפ"י דבריהם שהיו סוברים שאין הדבר אסור מן הדין, אבל אין הכי נמי שאם היה סובר רבי שאין הדבר אסור אלא משו' מנהג שהיה מתיר להם [...], אם כן אף אנו נאמר דתלמודא דידן דעומדים על אדמתם מיירי כפשטא דגמרא הא אם גלו ממקום למקו' ובקשו לחזור בהן מתירין להם".

דעת מרן הב"י בשו"ת דיליה כפי שכתב בשו"ע שהעיקר הוא שאדם מתחייב רק כמנהג המקום ולא כמנהג משפחתו, מיהו צריך התרת נדרים.

וכ"כ בשיירי כנסת הגדולה הגהות טור יורה דעה סי' רי"ד (אות מז), משמע שאדם חייב במנהג משפחתו הגם שאינו מנהג בני מקומו, ולמעשה מסיק שיש לחלק בין מנהג יחידים שאינו מחייב את בנייהם למנהג המקום המחייב את בנייהם אחריהם (ע"פ תשובת רשב"א, בעל תורת המנהגות ובתשובת מהר"א קאפסאלי):

"ראובן שנהג איסור משום חומרא, נראה שחייב בנו לנהוג אותו האיסור כמו שנהג אביו, מההיא דפרק מקום שנהגו בני ביישן הווי נהגי כו'. וכן נראה מדברי הרשב"א בתשו' סימן ש"ו, שכתב על מי ששחט ביום ט"ב בבוקר והיה מנהג שלא לשחוט עד אחר חצות. וז"ל, וגדולה מזו נהגו אבותיכם נ"נ שלא לאכול בשר משנכנס אב, ואף על פי שאין כאן איסור כלל מדין התלמוד כו', אפילו הכי מי שאוכל בשר בכל המקומות שנהגו בהם איסור פורץ גדרן של ראשונים כו'. ע"כ. ומההיא דפרק כ"ה, אנא חלא בר חמרא לגבי אבא כו', נראה דאין הבן חייב לנהוג כחומרא שנהג אביו. ובעל מ"מ ח"ז בתורת המנהגות חקירה ד', כתב דיחיד שקיבל עליו חומרא ונהג באותה חומרא אין הבן חייב לנהוג באותו מנהג, אבל אם בני עיר אחת בכללן קבלו חומרא א', ואפילו במנהג שנהגו בעצמן לעשות גדר וסייג לתורה, חייבים הבנים לעשות אותו גדר ואותו מנהג. וכ"כ בתשו' כ"י למהר"א קאפסאלי, ולמורי הרב".

וכיו"ב עיין בשו"ת חוות יאיר (סי' קכו) שכתב:

"נשאלתי מבעל תורה וירא אלקים מרבים אם מחויב ג"כ לנהוג פרישות ותעניתים שני וחמישי שנהג אביו בנדר כל ימיו, ובפרט יוד אדר שנהג אביו להתענות ולחלק צדקה כל שנה מפני נס גדול שנעשה לו, כהנהו בני ביישן בפרק מקום שנהגו נ' ע"ב. והשבתי לו באריכות, ותמצית דברי בקיצור נמרץ, דלכאורה נראה דהיא דבני ביישן מחייב לבנים להתנהג בכל דבר שקבלו עליהם אבותיהם, ולא לבד שקבלו בפירוש, רק אפילו נהגו, שהמנהג נעשה נדר, גם בני ביישן לא קבלו לעשות רק נהגו, וכ"כ הריב"ש בתשובה שצ"ט והביאו הב"י בפסק כך בש"ע בי"ד ס"ס רי"ד, וכ"כ בספר כנסת הגדולה בשם כמה גדולים ואפילו לא קבלו עליהם. רק דמוטל עלינו לדקדק בזה, דא"כ האיך מצאנו ידינו ורגלינו בכל דור ודור ובכל עת ובכל שעה ובכל מקום שיש חסידים מופלגים במילי דחסידות ובתענית' ואין הבנים נוהגים במילי דחסידות ההם אף כי גם הם צדיקים וישרים. ואם כפי שאלתך היה לך לשאל גם בחיי אביך, וכל איש ישראל שיקבל על עצמו או יתחיל לנהוג איזה דבר, כגון לעמוד באשמורת הבוקר ולטבול בכל ע"ש, תכף יהיו גם בניו חייבים להתנהג כן וכן כל הדורות הבאים ממנו עד אלף דור. ואין לומר דוקא רבים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכך משמעות לשון הריב"ש דאיזה סברא תאמר לחלק בין רבים ליחיד, ועוד, דר"י שאמר לבני בישן כבר קבלו אבותיכם מייתי קרא ד"שמע בני מוסר אביך" שנכתב בלשון יחיד... ונראה לענ"ד דודאי קרא ד"שמע בני מוסר אביך" וגו' הוא אסמכתא בעלמא... והואיל דאתינא להכי י"ל דדווקא קבלת רבים בקהילה דקביעו יחד, והכי משמע לשון הריב"ש שהמקום גורם, וכן בהנהגו בני בישן מצד דעל הרוב דור הולך ודור בא והק"ק קיימת אם לא ע"י מקרה רעה ודרך זר ולא שכיח, והרי בזה יש בכל קהל ועדה שמשאיין בניהם ובנותיהם מקצתם ועל הרוב רובם לקהילות אחרים, והנה בקהילתינו הקדושה שעוד היום מתענים גזירות תנ"ו וק"ט, וקרוב לודאי אחד מאותו דור לא נשאר מזרעו דר בק"ק, וחשבתי ב"ב לע"ע בקהילה ורובם ידועה שאין אבותיהם עד ד' דרא מדרי הק"ק. ונ"ל סברא זו מוכרחת אפילו להקל, דאל"כ כשבן או בת נזדווגו לדור בקהילה אחרת, וכ"ש ב"ב שהעתיק משם, דק"ל שאם אין דעתו לחזור אינו מחויב לנהוג חומרא ומנהג עיר שיצא משם אף שנהגו וקבלו, וע"כ הטעם משום דתלי במקום, וא"כ ה"ה להחמיר אפשר שמצד המקום החיוב להתנהג כל ימי הארץ שם".

ועיין מחצית השקל (אורח חיים סי' תסח ס"ק ד') שכתב על דברי המג"א שהובאו לעיל להלכה במשנ"ב, וזה לשונו

"ולוי נראה דמנהג כו' בניהם כו', ועיין פרק ד' דפסחים דף נ' ע"ב, בבני בישן דהוי נהגו דלא למיזל בערב שבת מצור לצידן ואסור ר' יוחנן גם לבניהם משום אל תטוש תורת אמך [משלי א', ח']. מיהו כתב הפרי חדש סימן תצ"ו סעיף ז' דבני בישן אתרא הוי, וכ"כ בתשובת חוות יאיר [סימן קכו], אבל אין הבן חייב לנהוג פרישות שנהג אביו. וכן הוא ביורה דעה סימן רי"ד [סעיף ב'] דגם בני המקום שנהגו חומרא צריכים לנהוג חומרת האבות, ע"ש. אך מכל מקום צריך ביאור, בין לתירוץ הרא"ם ובין לתירוץ מ"א עדיין קשה מה בין ערב פסח ובין שאר ימות השנה, אי הוי כהאי גוונא משום גדר וסיג. ואפשר לומר דעל זה רמז מ"א במה שכתב ועיין בתוספות דף נ"א, דהתוספות שם מצד הכרח ג' מקומות דסתרי אהדדי, א', אמרו שם דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתיר בפניהם, משמע דשלא בפניהם או בפני ת"ח מותר לנהוג היתר, ובמתניתין תנן נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם, משמע דאפילו בפני ת"ח אסור, שלישית, אמרינן פרק קמא דחולין [ו', ב'] דרבי פטר בית שאן מן המעשר כי אמר שהוא חוצה לארץ, אף על גב שעל עצמם היו נוהגים לחייב במעשר כי סברו שהוא מארץ ישראל. הרי דאפילו בפני עם הארץ התיר להם. ותירצו התוספות דהיכי דנהגו איסור מצד טעות כמו האי דבית שאן רשאי להתיר, והיכי דיודעים שמותר ומחמירים מצד גדר אבל לא נעשה המנהג על פי תלמיד חכם, רק בני המדינה מצד עצמם נהגו חומרא ההיא, אז אינו רשאי להתיר להם, אבל בפני תלמיד חכם מותר לנהוג היתר, ומכל מקום נסתפקו התוספות במנהג כהאי גוונא אי רשאי להתיר לתלמיד חכם ולומר להם שמותרים הם, ובכהאי גוונא מיירי הא דאמרינן דברים המותרים ואחרים נהגו איסור אי אתה רשאי להתיר בפניהם. ומתניתין דקתני נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם דאפילו בפני תלמיד חכם אסור לנהוג היתר, מיירי במנהג חשוב הנעשה על פי תלמיד חכם, ומכל מקום בצנעא מותר אם לא מלאכה דאי אפשר בצנעא, וכמו שכתב מ"א בס"ק ז'. וכן הסכים ש"ך ביורה דעה סימן רי"ד [ס"ק ז'], דלא כב"ח [שם ד"ה דברים]".

מדגיש מחצית השקל דרק מנהג חשוב שנקבע ע"י ת"ח יש להחמיר בו במקום החדש אליו אדם מגיע, וכידוע קהילות אלו שאנו עוסקים בהם תרוויהו נוסדו ע"י ת"ח עצומים מגדולי אחרוני אשכנז, אשר כל רז לא אניס להו, לית דין בר אינש.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אך היות והוא מדגיש שבצינעה שרא להו למיעבד, ודיני צינעה לא שייכים בנד"ד, שהרי כל אתר ואתר יש בו כמה מנהגים ואין קטטה ואין משטמה ומריבה, אדרבא וקרא זה אל זה ואמר וגו', ממילא כמו שכתבנו לעיל דין זה לא שייך בדידן אף למג"א ולש"ך, ונותר הדין שאדם נוהג כמנהג מקומו החדש, ובנד"ד זהו מנהג ערלוי.

ועיין בשו"ת יחל ישראל (סימן י' שכתב הגאון הרב הראשי לשעבר הגרי"מ לאו שליט"א בעריכת בנו הרב הראשי ונשיא ביה"ד לערעורים הגר"ד לאו שליט"א) שכתב בעניין חיוב הבנים בקיום מנהגי אבותיהם, והביא דעת השו"ע ע"פ הריב"ש בשם הרמב"ן במשפטי החרם ביו"ד (הובאו לעיל) בחובת קבלת הרבים על עצמם ועל זרעם ע"פ גמ' פסחים נ ע"ב. והעיר כי הרמב"ם משמיט לשון הגמ' "אל תיטוש" הן בהלכות שבת והן בהלכות מאכלות אסורות. ותירץ ע"פ הפר"ח שמחלק בין מנהג שנהג אביו, שהוא איזה סייג או חסידות, על דרך משל שקיבל עליו להתענות ב' וה' כל ימיו או שלא לאכול בשר ביום שאוכל גבינה וכיוצא בזה, דאזי דבר ברור הוא שאין הבן אחריו חייב לנהוג אותו חומרא, משא"כ במנהג שנהג אביו מחמת שכל בני העיר קיבלו עליהם סייג וחומרא זו, כי אז חייב הבן לדבוק במנהג אבותיו מדין "ואל תטוש". וחקר האם "ביישן" שם אדם או שם עיר, ועפ"ז הביא חילוק בדין "אל תיטוש" האם שייך במנהגי האב או העיר. ונשא ונתן בדבר טובא בדברי הראשונים והאחרונים. ועיין שם שהביא מ"ש בחידושי המאירי (פסחים נ', ב', ד"ה כבר ביארנו) בדיני המנהגים בזו הלשון:

"אם קיבלו עליהם לאסור מתורת מנהג כדי שלא להתרשל בצרכי שבת אסור להם להקל, ולא סוף דבר להם אלא אף לבניהם אחריהם, שכל קבלה סתם דעת המקבלים עליהם על כך, והוא שאמרו בני ביישן נהוג דלא אזלי מצור לצידון וכו', אמר להו כבר קיבלו אבותיכם עליכם שנאמר שמע בני מוסר אביך", עכ"ל המאירי.

המעין בגירסת המאירי יראה שגרס "כבר קיבלו אבותיכם עליכם", והגירסא בגמרא דידן "עליהם", ויש לעיין אם אין כאן ט"ס, או שנשתנו הדברים במכוון.

המרדכי בריש יבמות (אות ג') כתב וז"ל:

"הלכך בני מגינצ"א שנוהגין איסור בבועה בשיפולי ריאה, ואוסרין מחובר לקרקע בשני יום טוב של גלויות עד ערב מוצאי יום טוב שני בכדי שיעשו, וגם אומרים ריחא מילתא היא, ובגרמיז"א מתירין אלו הדברים, וכשבאין בני מגינצ"א לגרמיז"א צריכים בני גרמיז"א להודיע להם, ואז כשמודיעין להם אם דעתם נוטה אחריהם מותר לנהוג כמותם, אף על פי שאסור במקומם. כדאמר פרק כירה (דף מו): "רבי אבהו כי איקלע לאתריה דרבי יוחנן לא הוי מטלטל שרגא, כי איקלע לאתריה דרבי יהושע מטלטל שרגא, ורבי אבהו היכי עביד הכא הכי והיכי עביד הכא הכי, ומשני רבי אבהו דהוא תלמידו של רבי יוחנן כריב"ל ס"ל (להתיר), כי איקלע לאתריה דרבי יוחנן משום כבודו עביד כוותיה, ומודיע לשמעיה דס"ל כריב"ל שלא יתמה".

נמצנו למידין בשיטת המרדכי דס"ל ששונה דין דברים המותרים ואחרים נוהגין בו איסור, מדין דבר שנחלקו בו חכמי ישראל ונהגו במקומו כדעת האוסרים. כי בדברים המותרים ואחרים נוהגין בו איסור צריך בן העיר לנהוג כמנהג עירו בכל מקום, לא כן בדבר שנחלקו בו חכמי ישראל ונהגו במקומו כדעת האוסרים, מי שדעתו להתיר, אין צריך לנהוג כמנהג עירו לאסור כאשר הוא שוהה בעיר שמנהג המקום להתיר כדעת המתיר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אמנם הר"ן חולק על המרדכי. ולשיטתו יצטרכו בני מגינצ"א לנהוג כמנהג עירם אפילו בעת שהותם בגרמיז"א, אף על פי שבני גרמיז"א נוהגים כדעת המתירין, עדיין חייבים הם בני מגינצ"א להחמיר כמנהג עירם,

והביא חקירתו הנודעת של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל בספרו סמיכה לחיים (סי' ה' חקירה ד') במהות העניין שהבנים חייבים לנהוג כמנהג אביהם, וחומרת הדבר לעניין קיום מנהג האבות הוי כקיום נדר, האם הכוונה שכאשר האב מקבל על עצמו סייג מסוים הוא מקבל הדבר גם על בניו והדורות הבאים אחריו, או שמא הכוונה דעל ידי שהאב התנהג כמנהג כל העיר שקיבלו על עצמם הסייג המסוים, נעשה סייג זה כדבר שהוא מנהג המקום, וממילא אין הבנים רשאים לשנות ממנהג המקום. וכתב עוד:

"הנה בסמיכה לחיים הביא מדברי המשא מלך שכתב, וז"ל: "לא מצינו שיחויבו הבנים לקיים מנהגי אביהם אלא בהיה דבני ביישן בדוקא, ואין לך בו אלא חידושו, דשאני התם שכל בני העיר בכללם קיימו עליהם שלא לילך מצור לצידון וכו', ובכה"ג נעשה על כולם כנדר וגם חל המנהג על הבנים הבאים אחריהם, דסתמא דמילתא דקבלו עליהם ועל זרעם". עכ"ל. וא"כ לדעתו טעם הדבר שמנהג האבות מחייב הבנים הבאים אחריהם, משום דסתמא קבלו האבות עליהם ועל זרעם.

ברם, בספר לב שמח (יו"ד סי' ד' הובא ב"סמיכה לחיים" שם) חולק וסובר שאדם חייב במנהג משפחתו גרידא. ואף הפרי תואר חולק על דבריו וס"ל שהבנים חייבים לנהוג כמנהג האב גם באופן שמנהגו של האב מנהג יחיד לעצמו הוא. (אלא שהוא מתנה הדבר, או כשהאב מקבל הקבלה במפורש גם לבנים, או שנהגו כך שנים או שלשה דורות או שיאמר האב לבניו להדיא לקיים המנהג, עיין שם).

ובקיצור פסקי הרא"ש (פסחים פ"ד אות ג') לבעל הטורים, כ' וז"ל:

"משפחה שנהגו אבותיהם איסור בדבר שהוא ידוע להם שהוא מותר, וכן בני אדם הרבה או אדם יחידי שנהג איסור לעשות סייג בדבר שידוע להם שהוא מותר אין רשאי להתיר להם בלא חרטה".

ומן הדברים הללו נלמד: א. הטור ביאר את סוגית הגמרא בבני ביישן, שהמדובר במשפחה שאביהם נקרא "ביישן". ב. מוכח בדעת הטור דגם אדם יחידי הנוהג מנהג יחיד וסייג מסוים, הרי מנהג זה מחייב את בניו לנהוג כמותו, ואינם רשאים לשנות ממנהגו בלא התרה.

ואפשר לומר דבהא פליגי - הטור ורבינו ירוחם סוברים, שטעם הדבר שהבן חייב במנהג אביו הוא משום שכאשר האב מקבל על עצמו מנהג, הרי הוא מקבל זאת גם עבור בניו, ומשום הכי ס"ל שהבנים חייבים לנהוג כמנהגו. לעומתם הריב"ש, הבי"י, ושאר הפוסקים דלעיל, ס"ל שטעם החיוב בבנים לקיים מנהג האב הוא, משום שכאשר האב משתתף עם מנהג המקום בסייג מסוים, הרי שחיוב הבנים מכוח מנהג המקום הוא, ולכן באופן שאין זה מנהג המקום ורק מנהג יחיד הוא, אין הבנים חייבים בו.

ומעתה אפשר לומר גם בסברת המחלוקת שבין המהרשד"ם עם הבי"י והפר"ח בדין מי שקיבל על עצמו מנהג מסוים, אם יכולים בניו לילך אצל חכם ולהתיר הנדר, שהמהרשד"ם ס"ל שאף שהאב עצמו היה באפשרותו להתיר נדרו, אין הבנים יכולים להתיר הנדר, אמנם לדעת הבי"י והפר"ח דין הבנים כדין האבות, ויכולים להתיר הנדר, ולא יהיה יפה נדר הבן מנדר האב, כאשר כל עיקר הנדר מן האב הוא".

עכ"ל בספר יחל ישראל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואף שהביא בדבר מחלוקת, היות והש"ך והמג"א הלכו בדרך ממוצעת כפי שבארנו לעיל, וכן כתב המשנ"ב, ולפי דבריהם הלכה למעשה הסקנו שהעיקר הוא שהולכים כמנהג המקום להוציא כמה מקרים ואופנים שאינם שייכים בנד"ד, והיות ו[ש'] הקט מתגורר עם אימו, כן עיקר שיעשה כמנהגה וכמנהג בני ביתו היינו סבו היינו מנהג רבני ערלוי.

ומה שיש להקשות בזה הוא מדין בני הבית הנגררים אחר ראש המשפחה ולא אחר בני מקומן לעניין קבלת שבת, עיין ערוך השולחן (אורח חיים סי' רסג סעיף כב) שכתב:

"לפי מה שנתבאר דהיחיד נגרר אחר הרבים מבהכ"נ שלו, לפ"ז יש להסתפק אם בבהכ"נ שהוא מתפלל שם כבר קבלו שבת והוא עדיין בביתו ונאסר במלאכה אם גם בני ביתו נאסרו במלאכה, ואם לא הדליקו בביתו נרות עדיין אסורים להדליק, דנגררו אחר הבעה"ב, או דילמא דרק הוא אסור במלאכה אבל בני ביתו מותרים, ואין לדמות זה למה שנתבאר בסעי' י"ח דהאישה שהדליקה קבלה שבת וכל בני ביתה מותרים במלאכה, דהאישה אינה נחשבת לעיקר שבני ביתה יגררו אחריה, אבל האיש אפשר שבני ביתו נגררים אחריו, וצ"ע לדינא דאולי זהו כעין גרירה דגרירה, דהוא נגרר אחר הבהכ"נ שלו והם נגררים אחריו, ולא אמרינן גרירה לגרירה כעין דאיתא בשבת לעניין חיוב חטאת [ע"א]. מיהו זהו וודאי דאם רוב העיר כבר קבלו שבת, דאז כולם המיעוט בין אנשים בין נשים אסורות במלאכה, ואם לא הדליקו נרות ידליקו ע"י אינו יהודי".

ולמרות מה שהסתפק, יש לציין שהוא עוסק באב המשפחה המתגורר עמהם, ולא במנהגים עסקינן אלא בתר מי בטלה דעת בני הבית לעניין קבלת שבת בלבד, בתר אביהם החי עמם והם נסמכים על שולחנו או בתר מתפללי בית הכנסת, היינו מקומן.

ועיין בעניין זה של קבלת השבת ברחבות בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ג' סי' לה) שכתב וזה לשונו:

"הנה כשהבעל קבל עליו שבת מבעוד יום אם האישה נמי נאסרה במלאכה, לכאורה פשוט שאינה נגררת אחריו דכמו שאינו יכול לחייבה בנדירים שנדר אף שהוא למיגדר מילתא, ואף באמר בפירוש שאף היא תאסר ותתחייב, כמו כן אינו יכול לאוסרה במלאכה בדין תוספת שבת בקבלתו עליו לא רק בסתמא אלא אף בפירוש שהוא מקבל שבת גם לאסור את אשתו אינו כלום. ואף שקבלת שבת אינו מדין נדר, דהא אין על זה לאו ועשה דנדירים, אלא עשה דתוספת שבת להסוברים שהוא מדאורייתא משום דכן הוא דין התוספות שאין לזה שיעור אלא מאחר פלג המנחה מעת שקבל עליו השבת היינו שקראו בשם שבת הוא איסור התוספת, ועיין בשע"ת סימן רס"א שכתב בשם חכ"צ שמאחר הקבלה הוא בעשה, מ"מ הא רק בקבל עליו נאסר בדין תוספת ולא שייך לחייב את אשתו בקבלתו.

עכ"פ מה שלא אסור מי שקבל שבת לומר לחברו או לעכו"ם שיעשה מלאכתו, הוא משום שהוא רק איסור דרבנן, ולכן עבד ערל הקנוי לו שאסור מדאורייתא מקרא דוינפש בן אמתך יש לאסור שיעשה לו מלאכתו אחר שקבל שבת אף קודם שחשכה. וא"כ גם אשתו שהיא קנויה לו למלאכתו שהאישה עושה לבעלה אף אם הוא מדרבנן עכ"פ כיון שהיא קנויה לו יש לאוסרה לעשות מלאכת צורך הבעל כשקבל הוא שבת אף שהיא לא קבלה עדיין שבת דלא גרעה מעבד הקנוי לו. ואף שיש לחלק דבאישה שבידה לומר איני ניזונית ואיני עושה לא נחשבה קנויה לו לענין זה, אלא כעושה מעצמה בלא שום חיוב שאין לאוסרה יותר מאחרים שלא נאסרו אף לעשות לצורכו, מ"מ כל זמן שלא אמרה הרי היא קנויה לבעלה להמלאכות שאמרו מתק"ח ורק כשאמרה היא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מפקעת התקנה דמכיון שהוא לטובתה יכולה לומר א"א בתקנת חכמים, ולכן יש לחוש לזה.

והנה כל זה הוא בקבלת הבעל עצמו, אבל בקבלת כל הקהל נאסרו כולם אף אם יש מיעוט שלא קבלו, שהמיעוט נמשכים אחריהם בעל כרחם, כדאיתא בסימן רס"ג סעיף י"ב, וליכא נידון כלל דאז נאסרה האישה מצד עצמה. אבל יש לידון באם יש בעיר בתי כנסיות הרבה שאין אחת נמשכת אחר חברתה כדאיתא במ"ב שם ס"ק נ"א, והאישה הולכת לביהכ"נ אחר או אינה הולכת כלל לשום ביהכ"נ, איך הוא דין האישה כשהבעל קבל שבת בביהכ"נ שמתפלל בעוד היום גדול ובבית הכנסת האחר לא קבלו שבת. והנכון לע"ד דאם מה שקבלו שבת בבית הכנסת שמתפלל הבעל הוא לכוונת מצוה לקדושת השבת שיהיה תוספת יותר גדול או בשביל חשש שלא יבואו להתאחר במלאכה והוא מנהג קבוע שם, הוא בדין מנהג שעל האישה להתנהג במנהגי הבעל כשיש חלוקים בין מקום האישה למקום הבעל, כדבארתי בתשובה שהאישה שנעשית ברשות הבעל היא בדין מי שהלך ממקום אחד למקום אחר ודעתו שלא לחזור שהוא בדין המקום שבא לשם בין לחומרא בין לקולא, שהרי מקומה קבוע להיות אצל הבעל, וממילא מוכרחת לקבל שבת כמנהג מקום בעלה, ואף שלא קבלה היא נמשכת גם בע"כ ואסור לה לעשות אפילו מלאכת עצמה. ואם רק נזדמן שבשבת זו החמירו מאיזה טעם לקבל שבת קודם אין זה בדין מנהג ולא נמשכת אחר הבעל ומותרת במלאכת עצמה בפשיטות, ובמלאכת הבעל אף שאין לאוסרה בכרור מן הראוי להחמיר כדלעיל. ואם אינו לכוונת קדושת השבת אלא משום שאין רוצים לשנות זמן האכילה מהרגלם בימי החול כמו שהוא בהרבה בתי כנסיות במדינה זו, וכדחזינן שרק בימות הקיץ שהימים ארוכים עושין כן ולא בימות החורף שהימים קצרים, אין זה כלל בדין מנהג, ולא נאסר אלא הבעל שקבל כבר שבת, שמ"מ היא קבלה אף שאינה לשם מצוה, אבל האישה לא נאסרה ומותרת במלאכת עצמה בפשיטות, ובמלאכת הבעל שעכ"פ חלה קבלתו עליו מן הראוי להחמיר, כדלעיל."

דבריו בקיצור נמרץ: האישה חייבת במנהגי בעלה מדין "מקום שנהגו", אך אם מדובר במנהג חד פעמי אינה נגררת אחריו, בין לעניין קבלת שבת בין לשאר עניינים.

והיות והאישה טוענת בדין שהבעל אינו אוחד במנהג אחד וברב אחד אלא ששומע הוא בקול כמה רבנים, ואין להם מנהגי קבע באשר לחינוך הילדים באשר [ש'] הוא הראשון להיכנס לת"ת, וכך בשל מה שכבר הזכרנו ששוב האישה אינה ברשות בעלה לענייני מזון ופרנסה (אמנם הילדים סמוכים מבחינת ממון לשולחן אביהם), הרי שהיא שוב אינה נגררת אחריו, וכיוון שבניה נסמכים בעיקר על חינוך אימם ובית סבם, הרי שקשה להפקיע מהם את בחירת מקום הלימודים ל[ש'] הקט.

ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי (חלק ז' סי' לה), מה שהשיג על תשובת האג"מ הנ"ל בכמה וכמה דחיות והשגות.

ויש קצת להקשות בנד"ד מדין אשת כהן האוכלת בתרומה אע"פ שאינה מתגוררת עמו, משמע נגררת היא בתריה בכל עניין, שהרי מבואר בריש פרק אלמנה לכהן גדול [ס"ו א'] שאשת כהן אוכלת בתרומה מדין קנין כספו של כהן, וכשקנתה עבדים הרי הם אוכלים בתרומה מדין קנינו שקנה קנין.

ובדף ס"ז א' מבואר שישראלית אשת כהן שמת בעלה הכהן אוכלת תרומה ע"י זרע מכהן מהפסוק "ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו", קרי ביה "יאכילו", ואם כן אין זה כבר דין של קנין כספו,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אלא דין תורה שזרע מכהן מאכיל, והכהן כבר מת, ואלמנתו כבר איננה קנין כספו, ואוכלת מדין ויליד ביתו וגו', ומבואר בגמרא שעבדים שלה גם כן אוכלים בתרומה.

וכל שכן דין מנהג מדין תרומה, שהרי תרומה חמורה יותר ושם האישה כאשת כהן היא בכל עניין, שהרי בנו נגרר אחריו והיא נגררת אחר בנה ואף שהיא אלמנה ואינה סמוכה על שולחנו.

ועיין בערוך השולחן העתיד הלכות תרומות (סי' עז סעיף א' – ג') שכתב:

א. האישה אוכלת בתרומה כשהיא אשת כהן עד שיגיע גט לידה ואפילו כתב הגט ומסרו ליד שליח להולכה, מ"מ כל זמן שלא קבלה הגט הרי היא אשתו אף שהיא עומדת להתגרש, ולא אמרינן כל העומדת להתגרש כגרושה דמיא כמו דאמרינן בכמה דברים כל העומד לזרוק כזרוק דמי וכל העומד לפדות כפדוי דמי, שיש מי שסובר כן בש"ס, דלא דמי, דזה לא שייך בקשר שבין שני גופים, דאל"כ בכל מיני מכר נימא כל העומד למכור כמכור דמי, וזהו מטעם שכתבנו, או אפשר דסברא זו לא אמרינן רק בקדשים העומדים להזרק או להפדות ולא בשאר דברים שאין עומדים לכך כמו בגירושין, דסתם נשים לאו לגירושין עומדות כדאמרינן בריש זבחים:

ב. וכיון שקבלה הגט אסורה לאכול בתרומה מיד, אף על פי שנפל ספק בהגט כגון שזרק לה גיטה ספק קרוב לה ספק קרוב לו או שארי ספיקות, וכך אם נמצא פסול בהגט אם אינו בטל מן התורה אסורה לאכול בתרומה, ולהיפך בבת כהן לישראל שחוזרת לבית אביה כשאין לה זרע מהישראל אם נפל ספק בהגט או נמצא פסול בהגט עדיין אסורה לאכול בתרומה עד שיצא הגט בכשרות גמורה:

ואולי הסיפא של הפסוק "ויליד ביתו הם יאכלו [קרי בי' "יאכילו"] בלחמו" הוא המשך של הרישא דהאי קרא "וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו", שאשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה, שאף היא קנין כספו [רש"י שם], וכשמת הכהן היא ממשיכה לאכול על ידי הזרע מכהן, אבל דין אכילתה ממשיך להיות מדין "קנין כספו", על ידי הזרע ממנו, וממילא עבדיה יאכלו מדין קנינו שקנה קנין.

ובכל אופן שאני דין תרומה שדין מיוחד הוא בתרומה שהזרע מתייחס אחר אביו, אבל דין מנהגים אינו כן, שהרי הזרע מתייחס לחיובי המקום, וזהו דין שונה.

ועיין מה שהביא בעניין זה בשו"ת יביע אומר בשם הרשב"ץ שיש להשוות בין הדינים, מיהו כתב כן באלמנה אך לא בגרושה, וזה לשונו:

"עיינן בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' קעט), שכ', במקומות שיש קהלות חלוקות במנהגייהם, שהם כמו שני בתי דינים בעיר אחת, אחד מורה כב"ש ואחד מורה כב"ה, שאין בזה משום לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות, כדאיתא ביבמות (יד), ונשא איש מאנשי קהלה אחת אישה מאנשי קהלה האחרת, אין ספק שהאישה נכללת עם בעלה בכל חיובו, דאשתו כגופו בכל הדברים, ונפטרת מקהלת בית אביה, ומילתא דפשיטא היא שלא יהיו שנים מסובין על שלחן אחד חלוקין בעיסותיהן, האסור לזה מותר לזה, והשאלה אינה אלא אם נתאלמנה האישה אם חוזרת למנהג בית אביה, כאשר היתה באמנה אתו קודם שנישאת, או תשאר עם בית בעלה, ונראה שאם יש לה זרע ממנו תשאר עם זרעה בכלל חיוביהם ותקנותיהם, ואם אין לה זרע ממנו תשוב לבית אביה, וכדקיי"ל בבת כהן שנישאת לישראל וכו'".

הא קמן שדין אישה אף שהתאלמנה אם יש לה בנים נגררת אחר בעלה, ולכאורה כ"ש בנד"ד שאינה גרושה רק פרודה מבעלה, ואפשי ואפשי שיחזור השלום לשרור והיה העקוב למישור.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אולם כבר הבאנו שהאישה הגישה תביעת גירושין והבעל הגיש תביעת מורדת ונראה שפניהם להיפרד זה מזה, והדבר מחזק את אשר כתבנו.

מיהו יש לחלק בין אלמנה שנשארת סמוכה על שולחן יורשי בעלה, ויש לה תנאי כתובה מנכסיו, והיא נשארת בביתו וכו' לבין מקרה שביודעין עקרה עצמה מביתה ומבקשת בכוונה ובמחשבה להיסמך על שולחן אביה, ששאני הכא שעקרה עצמה ממנהג בעלה, ובפרט שיש כמה ספקות מהו מנהגו העיקרי, והאם גילה דעתו דניחא ליה בת"ת ערלוי, ועוד שאינו מנהג שונה אלא יש חילוקים דקים ולא חילוקים כמנהגי קהילות מרוקו והונגריה שהפער ביניהם ניכר, או מנהגי תימן ופולין, אלא החת"ס שקבע מושבו בפרשבורג שהיא ברטיסלבה דהיום בירת סלובקיה, לבין מנהגי צאנז שהיא העיר נובי סונץ' במדינת גליציה, היום פולין, והמרחק ביניהם 400 ק"מ ומסתמא הפערים אינם ניכרים, ובפרט אחר שבאו הקהילות לארץ ישראל והסמיכות וההשפעה הקטינו את ההבדלים, שנקבע בזה שאי אפשר לה לשנות במקצת את מנהגיה. ועדיין צריך עיון בדברי הרשב"ץ.

ג. דעות האחרונים במנהגי האישה והבעל.

עיינ בשו"ת יביע אומר (חלק ה' אורח חיים סימן לז), הבאתי תמצית דבריו בדילוגים, ומתייחס הוא בכמה וכמה אופנים לדברים שהובאו לעיל, מקצת דבריו הם תנא דמסייע ומקצת דבריו מצריכים עיון ודיקדוק:

"במה שדנתי בדין אישה אשכנזיה שנישאת לספרדי, אם צריכה לנהוג איסור קטניות וארז בפסח כמנהג הוריה, והעלתי להקל, וכן פסק בשו"ת הנד"מ מנחת יצחק ח"ד (סי' פג, וסי' פד או' ג).

והרמב"ם (פ"ח מה' יום טוב ה"כ) כתב, וז"ל: ההולך ממקום שעושים (מלאכה בערב פסח) למקום שאין עושים לא יעשה ביישוב מפני המחלוקת, אבל עושה הוא במדבר, וההולך ממקום שאין עושים למקום שעושים לא יעשה, ונותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם. ואעפ"כ לא יתראה בפניהם שהוא בטל מפני האיסור, לעולם אל ישנה אדם מפני המחלוקת. וכן מי שדעתו לחזור למקומו נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר, והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו מפני המחלוקת. עכ"ל. ולכאורה ממ"ש בסיפא: וכן מי שדעתו לחזור למקומו, מוכח דברישא מיירי באין דעתו לחזור, ואפ"ה כתב שנותנים עליו חומרי מקום שיצא משם. וכן נראה מדברי ה"ה שם דרישא באין דעתו לחזור מיירי. ועינא דשפיר חזי להגאון מהריק"ש בהגהותיו בס' ערך לחם (סי' תסח ס"ד) שכ', שדברי הרמב"ם (ברישא) מיירי בסתם שאינו יודע אם יחזור או לא, דלא מצית אמרת דכשדעתו לחזור מיירי, מדמסיים אח"כ: וכן מי שדעתו לחזור, ואי בשאין דעתו לחזור מיירי, כשהולך למקום שאין עושין למה לא יאסר ביישוב מן הדין, א"ו דבסתם מיירי. והכי דייק לשון הרמב"ם שלא הזכיר בתחלה אם דעתו לחזור או לא, ובהכי ניחא דלעולם מוקמינן ליה אחזקתיה קמייתא. ואפשר עוד דה"ק, וכן מי שדעתו לחזור, זה שדברנו בו, יש לו דין זה כשעושה בצניעא שנוהג כאנשי מקומו, ודין ראשון הוא בפרהסיא, והשתא קאמר לענין לעשות בצניעא, וכולה בשדעתו לחזור. וזה נכון. ע"כ.

וכנראה שזוהי כוונת **המגן אברהם** (סי' תסח סק"ט) שכ' בפירוש ד' מרן הש"ע, דברישא נמי מיירי בשדעתו לחזור, אבל אם אין דעתו לחזור נוהג אפילו כקולי מקום שהלך לשם. כדר' זירא דאכל מוגרמת דרב ושמואל (בחולין יח:). וכ"ה בש"ע יו"ד ס"ס ריד. ודברי הש"ך שם צ"ע. ע"כ. והחק יעקב שם השיג על

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המג"א שעירבב ד' הרמב"ם והפוסקים בזה, שהרי ממה שסיים הרמב"ם אח"כ: וכן מי שדעתו לחזור, מכלל דברי שא"מ בשא"מ דעתו לחזור, והכי ס"ל להמחבר בש"ע א"ח שהעתיק לשון הרמב"ם ממש. ולכן תמה בצדק הש"ך ממ"ש בש"ע יו"ד (ס"ס ויד) שאם אין דעתו לחזור נוהג כמקום שהלך לשם אף להקל, וכד' הרא"ש והר"ן והריב"ש. אלא דמ"מ לענין דינא הסכים הש"ך שם להקל כהרא"ש והר"ן. וכן דעת האחרונים. עכת"ד. ולפי האמור נראה דהמג"א ס"ל כפירוש המהריק"ש והמהרח"א הנ"ל דכולה מילתא דהרמב"ם ומרן הש"ע בשדעתו לחזור.

ומעתה בנ"ד אף שהאישה הנצבת בזה נהגה בנעוריה בית אביה שלא לאכול אורז וקטניות בפסח, הואיל ונישאת לבעל ספרדי שנוהג היתר בזה, נקבה תסובב גבר, ורשאית לנהוג היתר כמנהגו, שדינה כהולך ממקום שנהגו להחמיר למקום שנהגו להקל, ואין דעתו לחזור, שנוהג כמנהג המקום שהלך לשם להקל, ואף גם זאת נוהגת להקל כמנהג בעלה. **שאם לא תאמר כן בטל שלום הבית, שיהיו חלוקים בעיסתם.** ומכל שכן לפמ"ש הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ג (חאו"ח סי' ל), שהנוהג שלא לאכול אורז וקטניות בפסח, אסור לבשלם ביום טוב לצורך מי שנוהג היתר בהם. ע"ש. שהדבר עלול לגרום מחלוקת בין בעל לאשתו.

וכן מצאתי בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' קעט), שכ', במקומות שיש קהלות חלוקות במנהגייהם, שהם כמו שני בתי דינים בעיר אחת, אחד מורה כב"ש ואחד מורה כב"ה, שאין בזה משום לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות, כדאיתא ביבמות (יד), ונשא איש מאנשי קהלה אחת אישה מאנשי הקהלה האחרת, אין ספק שהאישה נכללת עם בעלה בכל חיובו, דאשתו כגופו בכל הדברים, ונפטרת מקהלת בית אביה, ומילתא דפשיטא היא שלא יהיו שנים מסובין על שלחן אחד חלוקין בעיסותיהן, האסור לזה מותר לזה, והשאלה אינה אלא אם נתאלמנה האישה אם חוזרת למנהג בית אביה, כאשר היתה באמנה אתו קודם שנישאת, או תשאר עם בית בעלה, ונראה שאם יש לה זרע ממנו תשאר עם זרעה בכלל חיוביהם ותקנותיהם, ואם אין לה זרע ממנו תשוב לבית אביה, וכדקי"ל בבת כהן שנישאת לישראל וכו'. עכת"ד. הא קמן שיש לאישה להתנהג כמנהג בעלה לכל דבר. ואין לחלק בזה בין מנהגי אשכנזים וספרדים, ובין מנהגי קהלות אחרות, דכל אפייא שוין בכה"ג, שהרי גם שאר קהלות נהגו כן משנים קדמוניות, מימי אבותיהם ואבות אבותיהם, שאילו רצו לשנות ממנהגם להקל אינם רשאים, משום אל תטוש תורת אמן.

והלום ראיתי להרה"ג ר' משה טולידאנו ז"ל, בשו"ת השמים החדשים (חאו"ח סי' קג), שכתב בענין חומרות של איזה מקומות בשבת ט' באב, שאם אחד מהנוהגים להקל נשא לו אישה שהוריה נוהגים להחמיר, האישה נמשכת אחריו שאשתו כגופו, ואין לה שום שייכות עם מנהגי אביה להחמיר. ושוב הביא ד' הרשב"ץ הנ"ל. ע"ש. וכן בקודש חזיתיה להגאון מהר"מ פיינשטיין שליט"א בשו"ת אגרות משה (חאו"ח סי' קנח) שנשאל בנ"ד, והעלה ג"כ להקל, משום דהו"ל כהולך ממקום שאין עושים במקום שעושים ואין דעתו לחזור, דקי"ל כהרא"ש והר"ן שנוהג כמקום שהלך לשם להקל, וכ"פ הש"ך והחק יעקב והמשנ"ב (סי' תסח). והנה האישה לאחר נישואיה, נחשבת נכנסה לרשות הבעל, שמקומה להיות אצל הבעל מדאורייתא, ועל כן אמרו בקידושין (ל:): איש אמו ואביו תיראו, ולא אישה שאין סיפק בידה לעשות. וע' בתוס' שם. וא"כ ע"י הנישואין אין לך הולכת ממקום למקום גדול מזו, והוא אדעתא שלא לחזור, ולכן צריכה לנהוג כמנהג בעלה בין להקל בין להחמיר. ואף להש"ך והח"י אליבא דהרמב"ם דס"ל שגם באין דעתו לחזור נוהג חומרי מקום שיצא משם, שאני התם דתליא מילתא במחשבתו ודעתו בלבד, וכירו לחזור בו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ממחשבתו הקודמת, אבל כאן ע"י מעשה הנישואין שאינה יכולה לחזור בה מודה שאף להקל נוהגת כמנהג בעלה וכו', ועוד שבאישה שעומדת לנישואין והיא מוכרחת לצאת למקום בעלה אין להחשיבה לעולם כקבועה במקום הזה של בית אביה, שיחולו עליה מנהגי ותקנות המקום שדרו שם הוריה וכו'. ולכן יש לה לנהוג כמנהג בעלה, וא"צ שום התרה. עכת"ד. (וגם הוא נר"ו לא זכר מתשו' הרשב"ץ הנ"ל, שהוא תנא דמסייע לן) כלל העולה בנ"ד בדין אשכנזיה שנישאת לבעל ספרדי, שצריכה לנהוג כמנהג בעלה בין להקל בין להחמיר. הנלע"ד כתבתי".

עכ"ל הטהור.

ואע"פ שיש להאריך הרבה בדין אישה שרדופה ללכת להיות אביה אם דין הרשב"ץ נאמר בה, לא רציתי להרחיב בזה, יותר ממה שכבר כתבתי לעיל, והמעייין הישר ישים עינו לברר ולהבדיל בין הדברים והמקרים וכמ"ש לעיל.

ובעיקר דבריו מסכים הוא לדברי המג"א והמשנ"ב.

וע"ע במסכת עירובין דף מא ע"א :

והתניא א"ר אלעזר ברבי צדוק אני מבני סנאב בן בנימין, פעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיו"ט שלנו היה.

וכתבו התוס' (ד"ה מבני סנאב) דאע"ג דרבי אלעזר ברבי צדוק כהן היה, שמא אמו היתה מבנימין או חתנם היה והיה עמהם בסייעתם. ע"כ.

והיות דעסקינן כאן מתלמידיו של החתם סופר והכתב סופר ראיתי לנחוץ להביא כאן את עמדתם :

עיין בכתב סופר (שו"ת או"ח סי' ק') שהבין בכוונת התוס' דלא הקריב ראב"צ עם משפחת אימו או חתנו, אלא דהיה שמח עם בעלי הקרבן, כיון שממשפחתם היה, אף על גב דבודאי לא היה עליו דין יום טוב, דהא אין אדם נגרר אחר משפחת אימו, וכל שכן אחר משפחת אשתו. ועיין שם שכתב דמכאן מקור לשיטת היעב"ץ שהובא בטור (סי' תקנט) דגם בעלי ברית מותרין לאכול בט' באב שנדחה (דהיינו גם המוהל והסנדק, ע"ש בכ"י), משום דגם הם אף על פי שאינם מצוים, הרי הם משתתפים ונגררים עם בעלי השמחה.

התורת חיים כתב שיש לגרוס בדברי רבי אלעזר ברבי צדוק 'אני מבני סנאב בן בנימין', ולא גרסינן 'אני הייתי', כי לא שייך לומר "הייתי", הלא תמיד כן הוא, וכתב שלפי מה שכתבו התוס' שהיה חתנם - יש ליישב גירסא זו, כי היה חתנם ומתה עליו אשתו, וממילא נתרחק ממשפחתם.

והגאון ר"מ פיינשטיין זצ"ל (שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קנ"ח) אחר שהאריך שם בתשובתו ומסיק להלכה דהאישה צריכה ללכת אחר מנהגי הבעל אפילו בדבר דהוה לקולא, הביא קושיית בנו הרה"ג ר' דוד, דלתירוץ הא' של תוס' אמו של ראב"צ היתה מבנימין ואביו היה כהן, א"כ הרי אצל אביו ודאי לא הי' יום טוב, דלא היה הרי משבט בנימין, דרק אמו היתה משבט בנימין, וא"כ אי האישה צריכה לילך אחר הבעל אפיל להקל, אם כן אימו של ראב"צ לא הייתה כלל צריכה להחזיק את י' באב ליו"ט (לאסור במלאכה, דהרי גם לעניין איסור מלאכה הוא יום הקרבת קרבן עצים נחשב ליו"ט). וממילא כיון שגם אימו של ראב"צ לא היה לה יום טוב בי' באב, האיך היה אצל בנה ראבר"צ יום י' באב ליו"ט? אלא על כורחך שמע מינה דחומרות שהיו נוהגין אצל האישה נשאר לאחר נישואיה, וע"כ נשאר אצלה י' באב יום טוב אפילו אחר הנישואין, ומשום הכי בנה ראבר"צ

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג"כ נהג לחומרא כאימו משום אל תטוש תורת אמך, ואם כן חזינן דלקולא לא אזלא האישה בתר מנהגי הבעל.

ותירץ לו הגאון הנ"ל דהני ג' תיבות שכתבו התוס' בסוה"ד "והיה עמהם בסייעתם", זה קאי גם על תירוצי הא' דהיינו דאימו היתה מבנימין, ומצד הדין לא נתחייב להחזיק יום י' באב ליו"ט, דהרי גם אימו לא חייבת ביום טוב זה אחרי שבעלה היה כהן ועליה לילך בתר מנהג בעלה, אלא כיון דהיה ראבר"צ בסייעתם עם משפחת אימו בני שבט בנימין ע"כ גם היה נוהג עמהם יום טוב. וז"ל שו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק א' סי' קנח):

"הנה איש ואישה שהם ממדינות חלוקות, אשר כל מדינה יש לה מנהגים חלוקים נגד מדינה האחרת להחמיר ולהקל, ונישאו זה לזו בנוא יארק שהמנהגים עדיין חלוקים מדין שני בתי דינים בעיר אחת, איך יתנהגו, אם ישאר כל אחד במנהג מדינתו, או שיהיו שניהם שוים להחמיר כחומרות שתי המדינות, או האישה צריכה להתנהג כמנהג הבעל, או הבעל כמנהג האישה.

הנכון לע"ד דהאישה צריכה להתנהג כמנהג הבעל בין לחומרא בין לקולא, דהא דין מנהג בהולך ממקום למקום כשאינ דעתו לחזור למקומו הראשון נוהג כמנהג המקום שבא לשם בין לקולא בין לחומרא כמפורש ביו"ד סי' רי"ד, והוא מגמ' דחולין דף י"ח דמסיק רב אשי דר' זירא שאכל כשסליק לא"י מוגרמת דרב ושמואל משום דר"ז אין דעתו לחזור הוה, ולהמג"א בסי' תס"ח סק"ט סובר שגם הרמב"ם סובר כן, אך אף להש"ך יו"ד רי"ד סק"ח שלהרמב"ם אף באין דעתו לחזור נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם מסיק שלהלכה הוא כהרא"ש והר"ן פסחים דף נ"א שבאין דעתו לחזור נוהג גם להקל כמקום שבא לשם, וכן פסק גם החק יעקב בסק"ט. וכן פסק במ"ב ס"ק י"ט ועיי"ש בבאור הלכה.

והנה באישה לאחר נישואה שנחשבת בכל מקום נכנסה לרשות הבעל, הוא משום שמקומה להיות אצל הבעל מדאורייתא שזהו עיקר הנישואין שנמסרה להבעל להיות בביתו כדאיתא בכתובות דף מ"ח, והוא מטעם דדין נשואה הוא שתהיה בבית הבעל והוא מדאורייתא, שלכן איתא בקידושין דף ל' שאישה אין סיפק בידה לקיים מצות כבוד אב ואם מפני שרשות אחרים עליה. ומה שכתב בש"ע יו"ד סי' ר"מ סעי' י"ז שהאישה אין בידה לעשות שהיא משועבדת לבעלה, צריך לפרש שאין הכוונה דמשועבדת למלאכה, דהא אף מדאורייתא היתה פטורה, אלא משועבדת לבעלה להיות בביתו, וכלשון הקרא "ואם בית אישה נדרה", ובגירושין נאמר "ושלחה מביתו", ובפרשת בכורים קורא אותה ולביתך כמפורש בגיטין דף מ"ז, והוא משום דהיא צריכה להיות בביתו דבעל.

ולכן בהנישואין אין לך הולכת ממקום למקום גדול מזו, והוא אדעתא שלא לחזור בהכרח שאין יכולה אף לחזור בה, ואם במחשבה בעלמא שלא לחזור נעשה בדיני המקום שבא לשם, כ"ש באישה שניסת שהוא במעשה שאין בידה לחזור, שיש לה להיות בדיני המקום שהלכה לשם. ולכן אם יש חלוקי מנהגים בין בית אביה לבית בעלה יש לה לנהוג כמנהג בית בעלה בין לקולא בין לחומרא.

עכ"ל הטהור.

העולה מדבריו, דהעיקר מה שהאישה נוהגת כמנהגי בעלה הוא מחמת שהיא משועבדת לו להיות אצלו, ועיקר דין חופה הוא מדין שהבעל מוציאה מבית אביה ומכניסה לביתו, מיהו אני סובר שהגר"מ יודה בנד"ד שהיא מזה שנה וחצי נטשה את בית בעלה בצ' ועקרה לבית אביה בב',

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דבטל שיעבוד קמייתא, דאישה שהיא מורדת (אין כוונתנו לקבוע שהאישה בנד"ד מורדת רק על דרך את"ל), אין היא מחויבת לשוב לבית בעלה רק מפסדת כתובתה, משמע בטלה שיעבודה ללכת לבית בעלה, דדוקא כשרצונה להיות איש אחד בלב אחד עמו הדין כן משא"כ שסבורה לקבוע את מושבה בבית אביה כבראשונה, וכעת אין מקום להיכנס בטעמים לכך שנאמרו על ידי הצדדים זה בכה וזה בכה.

ועיין בשו"ת מנחת יצחק (חלק ד' סי' פג) שכתב:

"בנדון אם האישה נגרת אחרי בעלה במנהגים השונים שבין אשכנזים וספרדים.

הנה הא פשיטא, דבודאי יחיד או אפילו צבור ספרדים שדעתם לקבוע דירתם או בית כנסת שלהם אצל קהל אשכנזי, או בהיפוך, ואין דעתם לחזור לעולם למקומם ומנהגם הראשון, הו"ל כמי שאין דעתם לחזור, שאפילו כקולי מקום שהלך לשם יכול לנהוג, כמ"ש החת"ס (ח"ו סי' א'), - והיינו משום דאף בנוגע למנהגי ספרדיים ואשכנזים שייכים הדינים דנותנים עליו חומרי מקום שיצא משם ושהלך לשם, בדעתו לחזור ואין דעתו לחזור, נוהג לגמרי כמקום שהלך לשם, כמבואר (בפסחים ר"פ מקום שנהגו) ובש"ע ופוסקים בכמ"ק, חוץ מאיסור חדר"ג וכה"ג, דהבא ממקום שנוהג למקום שאינו נוהג, דאף באין דעתו לחזור לא פקע מיני' האיסור דחדר"ג, אבל הבא ממקום שאינו נוהג למקום הנוהג, חל עליו האיסור, ויש לעיין אם מי שנשא אישה במקום אחר נדון כבני עירם, לפי שאנו רואים שכל שיעשה מעשה מוכיח שהוא רוצה לקבוע שם דירה באותה העיר נקרא לאלתר מבני העיר, כדתנן אם קנה שם בית דירה הרי הוא כאנשי העיר לאלתר, אף כאן אפשר לומר שהנשואין מוכיחין שהוא רוצה להתיישב שם, אבל זה ליתא, שכל מי שקונה בית דירה בעיר אחרת מעשיו מוכיחין שרוצה לדור שם, אבל הרבה נושאים נשים במקומו' שאין דעתם לדור בהם, והיינו דגרסינן בתוספתא גבי שלש ארצות לנשואין וכו' בד"א בזמן שהי' מיהודה ואירש אישה מיהודה, מגליל ואירש אישה מגליל, אם הי' מיהודה ואירש אישה מגליל כופין אותה לצאת, שע"מ כן נשאה, אלמא אין הנשואין מוכיחין קביעת המקום עכ"ד, אלמא דס"ל דבזה שנשא אישה שם גרידא לא חל עליו עוד חומרי המקום, כיון שאין דעתו להשתקע שם,

אמנם אם הבעל והאישה מב' עירות, אבל אם הבעל והאישה מעיר אחת שיש שם ב' קהלות, אשכנזית וספרדית, וכל קהל יש להם דין עיר, וכמבואר בתשו' מהרשד"ם (חיו"ד סי' מ') ותשו' מהר"א מזרחי (ח"א סי' י"ג) הביאם הפר"ח שם (סי' תצ"ו אות י"ט), וכן מבואר בתשו' חת"ס שם, - וכנראה ג"כ דמזה הטעם ס"ל להכנה"ג, הביאו המג"א (סי' רס"ג ס"ק כ"ד), לענין הדין המבואר שם בש"ע, דאם רוב הקהל קבלו עליהם שבת, המיעוט נמשכים אחריהם על כרחם, וכתב הכנה"ג דבעיר שיש ביהכ"נ הרבה אין אחת נמשכת אחר חברתה עיין שם, ולפי הנ"ל נכון מאד, משום דכל ביהכ"נ נחשב לקהל בפ"ע, ועי' בתשו' מהרשד"ם שכתב בזה"ל אבל עכשיו שעשו ביהכ"נ לעצמן, הו"ל כמו בני העיר שהלכו לעיר אחרת וקבעו דירתם שם וכו' עיין שם, וכן בתשו' מהרא"ם שם כתב בזה"ל אך מפני שנחלקו כל הקהלות של עיר קושטאדינה לחבורות חבורות, וכל אחת נדונה בפ"ע בין במנהגי' בין בתקנותי' וכו' עכ"ל, הרי דבריהם ברור מללם, דבנוגע לנדונם כל ביהכ"נ נחשב לקהלה בפ"ע לכל מנהגיהם ותקנותיהם, ועי' חת"ס שם, הגם דבודאי כל זה רק אם אין דעתם להצטרף יחד במנהגיהם ותקנותיהם, דאז הו"ו כמו שני בתי דינים בעיר אחת, מ"מ בנוגע לענין קבלת שבת נקטו בכל מקום כן, ועי' מש"כ בספרי מנחת יצחק (ח"א סי' כ"ד) עיין שם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה מבואר בתשו' מהרא"ם שם דהיכא דכל קהל וקהל יש לו דין עיר בפ"ע, אכסנאי שהולך להתפלל שם בקביעות, באותו קהל, יש לו דין נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם, ואל ישנה מפני המחלוקת עיין שם, והובא גם בפר"ח שם (אות כ') עיין שם, - והנראה דכ"ז באכסנאי, דלא גילה דעתו בפירוש, שרצונו להשתייך לקהלה ההיא, עי' שם בהשאלה באריכות, משא"כ מי שהחזיק בדעתו, ומכ"ש אם גלה דעתו בפירוש כן, להתחבר להקהלה ההיא, אף אם עדיין לא התפלל שם, חל עליו תיכף חומרי אותו קהלה כמו מי שהלך לעיר אחרת ואין דעתו לחזור, דחל עליו תומ"י מנהגי מקום שהלך לשם, וכ"ש אם קנה בית דירה כנ"ל, ואף דשם בעינן דוקא אם כבר הגיע לאותו עיר, בנד"ד שהוא באותו עיר עצמו, תלוי רק בגילוי דעת עכ"פ לחומרא, - ולפי"ז, באישה שנשאת לבעל בעירה והוא שייך לקהלה אחרת, מסתברא דתיכף כאשר נשאה לו הוי גילוי דעת שרצונו להשתייך לקהלה שלו, וחלו עלי' חומרי הבעל, אבל לקולא, נראה דרק אחרי שבאה בצל קורת ביתו, דאז דינה לגמרי כמוהו בין לקולא ובין לחומרא כנלענ"ד.

וכיוון שיסודם של היביע אומר והאגרות משה והמנחת יצחק ועוד להשוות אישה שחייבת במנהגי בעלה רק מטעם מקום שנהגו, הדבר ברור שאם עקרה ממקומה שוב לא חלים עליה מנהגי בעלה כלל דשוב אינו מקומה הראשון, ושוב אינה בטלה לקהילתו של הבעל ואין דעתה לקבוע את מושבה בבית הבעל.

ואע"פ שבנד"ד לא התגרשו הצדדים ומשאירים הם פתח להשיב את שלום הבית כבתחילה, מחמת אריכות הזמן נראה דשוב אין האישה בגדר של פוסחת על שני הסעיפים, אלא ממש עקרה עצמה מבית בעלה וקבעה עצמה לגמרי בבית אביה ואמה, ועוד, שהיא מבקשת ודורשת שהבן ילך במנהגי ערלוי כדי שיוכל ללכת עם סבו לבית מדרשם. (ולמעשה הגישה האישה תביעת גירושין עיין לעיל).

ועוד שטוענת וחוזרת וטוענת שאין לבעלה קביעות ללכת בתר צאנו אלא יש לו כמה אדמו"רים שמתיעץ עמם ושואל לדעתם. וע"ע בתשובות והנהגות (כרך א סי' ד"ש) שכתב:

"שאלה: אישה שנהגה שלא לאכול שרויה בפסח ועתה נישאה לאדם שלא נוהג בזה אם מותר לה לנהוג כמנהג הבעל ולאכול שרויה.

נראה שהמנהג לא לאכול שרויה אינו משום שמעיקר הדין סבירא להו דאסור, אלא חומרא בעלמא הוא, והראיה שהרי אוכלין שרויה ביי"ט אחרון של פסח, ואינו אלא כדין מנהג איסור, שרק בהיותה בבית אביה נהגה כמותו, וכמו באחד שהלך ממקום שנוהגין איסור למקום שנוהגין היתר ע"מ להשתקע שמותר אף בלא התרת נדרים משום שאדעתא דהכי לא נהג, הוא הדין כאן כשבאה לרשות בעלה אין לך מקום שבאה לשם להשתקע גדול מזה ואדעתא דהכי לא נהגה, ולכן נוהגת כמנהגו ולא צריכה אפילו היתר נדרים, שאינו מחוייב לנהל הבית במנהגים חלוקים בתבשילין לה ולו.

ולענין אישה שאכלה מצות יד ועתה נישאה לאחד שאוכל מצות מכוונה מהודרים, הנה אלו האוסרים מצות מכוונה ביארתי במק"א שיסודו לסייג וגדר לבד, ע"כ יהיה מותר לה לנהוג כמותו ולשנות מנהגה שנהגה עד עכשיו כמנהג אביה, דעכשיו השתקעה בבית בעלה נוהגת כמותו, שגם בזה יפריע לו אם מנהגה יהיה משונה ממנהגו הוא, (וההיתר במצות שיש עליהן השגחה מעולה דוקא), ועכ"פ ראוי לה להתיר נדר בזה, כיון שהאוסרים הוא בגדר סייג. (ואף שבתקנה לסייג לא מועיל התרת נדרים כשקיבלו כן גם אבותיהם, מ"מ הכא שהתחתנה עם אחר לא גזרו עליה כה"ג ועכ"פ בהתרה בודאי מועיל, וגבי עצם ההתרה הנה החיתון הוא פתח המועיל, דהוה נולד המצוי או החרטה גופא מועיל לפתח).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכן הדין לגבי השאלה באישה שנהגה עד עכשיו להמתין במוצאי שבת כשיעור רבינו תם, הנה כשמנהגה זה לא יפריע כ"כ לבעלה, נראה דהואיל ואין זה חומרא בעלמא אלא להרבה מגדולי הפוסקים הוא איסור תורה, ע"כ ראוי להבעל לאפשר לה לנהוג כמנהגה אם מתעקשת כן, שהרי לענין גשמיות עולה עמו ולא יורדת וראוי גם ברוחניות לנהוג כן. אבל אישה שלא קיבלה ע"ע הדבר ואין רצונה להחמיר בזה אלא שממשיכה לנהוג במנהגה מבית אביה, ועכשיו רצונה להקל כבעלה, אולי ראוי לה להתיר לה נדר ככל מנהג טוב שיש לזה דין נדר הצריך התרה, והפתח שהתחנתה הוא נולד דשכיח, ועל דעת כן לא נדרה, ודי בכך להתיר נדרה, או לא צריכה אפילו התרה, שלעולם לא קיבלה ע"ע החומרא, רק שבבית אביה נהגה כמותו, ועכשיו שנישאה לבעלה נוהגת כמותו וכן עיקר.

נמצא דלמעשה תלוי אם החמירה בבית אביה רק משום שרצתה לעשות כאביה, הנה עכשיו שעזבה את ביתו נוהגת כבעלה, אבל אם הבינה שיש בזה חומרא, ונתכוונה באמת להחמיר באיסור שבת, עליה להתיר נדר כהנ"ל, וכן בפסח הדין כן".

ד. חיוב ללמד את בנו תורה.

והנה יש לעיין כיוון שיש מצוה על האב ללמד בנו תורה, לכאורה הבן משועבד לחיוב האב, וממילא האב קובע את מקום הלימוד ואת מנהגי הבן בעניין ת"ת. ועיין מסכת קידושין דף ל' ע"א:

"עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה? אמר רב יהודה אמר שמואל: כגון זבולון בן דן, שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד, הלכות ואגדות. מיתבי: למדו מקרא - אין מלמדו משנה; ואמר רבא: מקרא - זו תורה! כזבולון בן דן ולא כזבולון בן דן, כזבולון בן דן - שלמדו אבי אביו, ולא כזבולון בן דן - דאילו התם מקרא, משנה ותלמוד, הלכות ואגדות, ואילו הכא מקרא לבד. ואבי אביו מי מחייב? והתניא: ולמדתם אותם את בניכם - ולא בני בניכם, ומה אני מקיים והודעתם לבניך ולבני בניך? לומר לך, שכל המלמד את בנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות! הוא דאמר כי האי תנא; דתניא: ולמדתם אותם את בניכם - אין לי אלא בניכם, בני בניכם מנין? ת"ל: והודעתם לבניך ולבני בניך; א"כ, מה ת"ל בניכם? בניכם - ולא בנותיכם. אמר ריב"ל: כל המלמד את בן בנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני, שנאמר: והודעתם לבניך ולבני בניך, וסמך ליה: יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב".

דהיינו כשם שיש מצוה על האב ללמד גם יש מצוה על הסב ללמד את בנו, מיהו הפשטות היא שהאב קודם לסב, ואף על פי שיש מצוה לסב ללמד, האב קודם לו והוא זה שיקבע מקום הלימוד וסגנונו. ועיין שולחן ערוך (יורה דעה הלכות תלמוד תורה סי' רמה סעיף א', ג') שכתב:

"מצות עשה על האיש ללמד את בנו תורה. ואם לא למדו אביו, חייב ללמד לעצמו.

כשם שמצוה ללמד את בנו, כך מצוה ללמד את בן בנו, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד, ט). ולא לבן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם מישראל ללמד לתלמידים, שגם הם נקראים בנים, אלא שמצוה להקדים בנו לבן בנו, ובן בנו לבן חבירו".

ועיין כסף משנה הלכות תלמוד תורה (פרק א' הלכה ב') זה לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"אבל הא מספקא לי אי בן בתו קודם לבן חבירו, דאפשר דאין קודם לבן חבירו אלא היכא דנתחייב באביו, אבל גבי בת דליכא למימר הכי לא".

ויש לחקור בדבריו האם רוצה לומר שאין כל חיוב בלימוד תורה של בן בתו, שכן אין חיוב בבתו, או שמא רק אין קדימה לבן חבירו אך בוודאי שמחוייב אף בבן בתו. ופשטות דברי הכסף משנה נוטים כמו הצד הראשון שהבאנו.

אך עיין באמת ליעקב (דברים פרשת ואתחנן פרק ד' פסוק ט'), הסובר כי מרן מסופק בדין בן בתו:

"עיינן בכסף משנה [פ"א מתלמוד תורה הל"ב] שנסתפק אי מחוייב לשכור מלמד לבן בתו, והעתיקו הש"ך ביוורה דעה [סי' רמ"ה סק"א]. ועיי"ש בגליון מהרש"א שהביא דברי המדרש בפרשת ויגש [פרשה צ"ד אות ו'] : אר"י ב"ר אלעאי בנות בנים ה"ה כבנים ובני בנות אינן כבנים, וזה לכאורה קושיא - דאיך נעלם מרבינו בעל כס"מ המדרש הזה. ונראה לומר דהיכא דבעינן דוקא בנים אפשר לומר דאין בני הבנות בכלל, אבל היכא דכתיב בני בנים בהדיא - כגון הכא דכתיב "והודעתם לבניך ובני בניך", אפשר דבני בנות נמי בכלל".

ומאיך ראה בטורי אבן (הלכות תלמוד תורה פרק א' הלכה ב') שכתב:

"ומ"ש עוד מר"ן אבל הא מסתפקא לי אי בן בתו קודם לבן חבירו, ובש"ך הכריע שם דהוא קודם, ולכאורה נראה לי דדוקא לענין קדימה מסופק רבינו אבל לענין חיוב אין זה חיוב ללמוד עם בן בתו ומכ"ש לשכור לו מלמד, וראיה דאיתא בסוטה דף מ"ט רב אחא בר יעקב איטפל ברב יעקב בר ברת"י, ופרש"י גידלו בביתו, כי גדל אמר לו אשקיין מיא, אמר לו לאו ברך אנא וכו', ופרש"י בר ברת"י אנא ואין עלי לכבדך כבן, ואי אמרת שחייב ללמוד עמו, אם כן כיון שרב אחא גידלו בביתו בוודאי למדו לקיים המצוה כדין, וא"כ האיך אמר לו לאו ברך אנא, הלא תלמיד מחוייב לכבד ולשמש לרבו יותר מן האב, אלא ודאי שאינו מחוייב ללמוד עמו ולא למד עמו, כנלע"ד".

ולפי דעה זו, היות והסב מצד האם פטור מללמד את בתו תורה, לכן גם פטור מללמד את בנה תורה, ומתוך כך נותר החיוב על האב בלבד והוא יקבע את האכסניה של תורה עבור בנו ולא הסב.

מאיך, מאי דמספקא (או ברירא) ליה לכסף משנה הכריע בו הש"ך (יו"ד סי' רמה ס"ק א') זה לשונו:

"חייב כו' לבנו. כתב מהרש"ל דה"ה לבן בנו ומביאו הפרישה ובכ"מ ריש פרק א' מהלכות ת"ת כתב גם כן ז"ל ואפשר דגם לבן בנו חייב להשכיר לו מלמד והוא הדין לבן בן בנו, אבל הא מספקא ליה אי בן בתו קודם לבן חבירו, דאפשר דאין קודם לחבירו אלא היכא דנתחייב באביו, אבל גבי בת דליכא למימר הכי לא עכ"ל, ולי נראה דקודם לבן חבירו".

הש"ך סבור כי החיוב ללמד את בן בנו נכון בין לגבי נכדו ובין מבנו, וממילא יוצא שכיוון שחיוב האב והסב לגבי הבן, והבן נסמך על שולחנו ועל אמו שקבעה את מושבה בבית אביה, יש כוח ביד הסב לקבוע את האכסניה של תורה של נכדו.

מיהו המקנה מסכת קידושין דף לד עמוד א' נקט כהכסף משנה, וזה לשונו:

"אם כן י"ל דלא מיעטה התורה אלא דלא מחייב ללמד את בן בתו תורה כמ"ש האחרונים, דאע"ג דקיי"ל דחייב ללמד את בן בנו, מ"מ פטור ללמד את בן בתו, ומשום שאינו מתייחס אלא למשפחת אביו".

ושמא יש לומר דאף לכס"מ ולמקנה כל זה כשהבן אצל אביו, מיהו אם הבן נסמך על שולחנו מחוייב ללמדו לא מצד שהוא בן בנו או בן בתו שיש בזה נפק"מ, אלא מצד בן ביתו שהרי אדם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחראי על כל בני ביתו שילכו בדרך התורה. וכמו שאמרו חז"ל במסכת שבת שכל מי שבסמכות אדם, מחויב הוא למחות בו אם הוא חוטא, ואם חטא מושת העונש על האחראי, וזה לשון הגמרא במסכת שבת דף נד ע"ב:

"כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה - נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו - נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו - נתפס על כל העולם כולו. אמר רב פפא: והני דבי ריש גלותא נתפסו על כולי עלמא".

ובדרך זו באר רבינו יוסף חיים מדוע אנו מתוודים על חטאים שלא שערורם אנו או אבותינו, עיין בדבריו בבן איש חי (שנה ראשונה פרשת כי תשא סעיף א'):

"כתב בחס"ל יש לומר כל פרטי הודוי אף על פי שאין בו מהדברים הנזכרים בודוי, מפני דכל ישראל גוף אחד הם וכולם ערבים זל"ז, ובפרט אם היה בידו למחות ולא מיחה דנקרא על שמו, וכמ"ש רז"ל בגמרא על פרתו של ראב"ע שהיתה יוצאת ברצועה שבין קרניה, שלא שלו היתה אלא של שכנתו, והואיל ולא מיחה בה נקראת על שמו. וגם עוד הוא עצמו צריך להתוודות על מה שחטא בגלגולים שעברו ג"כ, ומי יודע מה עשה, אפשר שעבר על כל דברים אלו, ולכן אומרים נוסח הודוי חטאנו אנחנו ואבותינו, כלומר גלגולים הקודמים שנקראים אבות לזה הגוף שהוא עומד עתה בו. ועוד נמי איכא טעמא באמירת כל הודוי, דהאדם נידון לפי מה שהוא, דמצינו שכתוב בראובן "וישכב עם בלהה" בעבור שבלבל יצועי אביו, ועל בני עלי ששכבו עם הנשים בעבור ששהו קניהן, ובני שמואל נטו אחרי הבצע בעבור דחלקם שאלו בפיהם, ונכתב על דוד הע"ה עון בת שבע אף על פי שהיתה מגורשת וגם טבלה מנדתה וגם שהתה שלשה חדשים דהבחנה, ועוד נמי יש עבירות קלות שדש אדם בעקביו וחשובין לו כחמורות, כמ"ש רז"ל המלכין פני חבירו כאלו שופך דמים והכועס כאלו ע"ז והמתגאה כאלו ע"ז וכהנה רבות, ולכן מצד כל הטעמים האלה צריך האדם לומר כל פרטי הודוי":

מיהו כתב בבית הבחירה למאירי מסכת קידושין דף ל' ע"א דברים העולים בקנה אחד עם שיטת הש"ך:

"כשם שאדם חייב ללמד את בנו כך בבן בנו, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך", ועל זו שאלו עד היכן אדם חייב ללמד את בנו תורה, כלומר עד כמה מדורותיו, והוא משיבו כזבולון בן דן שלמדו אבי אביו, כלומר שחייב אף **בבן הבן או בבן הבת** אם אין לו עזר מצד האב אף לענין שיעור הלמוד דוקא בתורה שבכתב".

למדנו מהמאירי שחייב ללמד גם בבן הבת, אך סייג את הדבר 'אם אין לו עזר מצד האב', היינו שהאב משועבד קודם לסב, ודווקא בתורה שבכתב.

וכ"כ בשו"ת ב"ח החדשות (סי' מ"ז):

"ומה שחלקת בין בן בנו לבן בתו, דלבן בנו חייב לשכור מלמד אבל לא לבן בתו, דמאחר שאינו חייב ללמד לבתו תורה א"כ כל הבאים ממנה נמי פטורים, לענ"ד דאין זה אמת, אלא הדבר דאם אתה אומר דלבן בנו חייב לשכור מלמד ה"ה לבן בתו, דתלמוד ערוך הוא בפרק הבע"י".

וכ"כ בעלי תמר (מסכת פסחים פרק י' הלכה ד'):

"וברמב"ם ובשו"ע יו"ד רמ"ה פסקו שמצוה ללמד בן בנו. שנאמר, והודעתם וגו' אלא שיש גם מצוה ללמד לתלמידים עיין שם, ובש"ך שם דה"ה בן בתו. ונ"ל דמאן דסבר שחייב ללמד בן בנו ובן בתו סובר, שכמו שכתוב "אם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תשקור לי ולניני ולנכדיי" שע"כ רחמי האב, כמ"ש בר"ר וברש"י שם, ואם זה בחיי שעה כ"ש בחיי עולם, שאם אינו מלמדו שחת רחמיו, ומכאן ראייה שאף בן בתו בכלל, שנאמר "ולנכדיי" סתם".

וכיוצא בזה כתב עלי תמר במסכת קידושין (פרק א' הלכה ז') :

"ומטעם זה נ"ל שאף לדעת הירושלמי ביבמות פ"ו ה"ב שבני בנות אינן כבנים לענין קיום פ"ו, מ"מ חייב ללמד גם בן בתו תורה, שהחיוב אינו מפאת בני בנים אלא משום דכתיב "והודעת לבני בניך", א"כ אותו החיוב הוא והודעת לבני בנותיך, שאף שאינו כבן הרי הוא נקרא בן הבת. והא דנקיט בגמרא חייב אדם ללמד בן בנו ומשמע אבל לא בן בתו, י"ל דאורחא דמילתא נקיט שהבן ובן בנו נשאר אצל האב, ואלו בן בתו נמצא אצל משפחת בעלה והוא או אבי בעלה מלמדו תורה.

ועיין בכ"מ הלכות ת"ת פ"א ה"ב שכתב, ומספקא לי אי בן בתו קודם לבן חבירו, דאפשר שרק בן בנו מפני שנתחייב באביו אבל לא בכבן הבת, והש"ך ביו"ד סימן רמ"ה סק"א פוסק שבן הבת קודם, ולפי האמור נ"ל כדעת הש"ך שאין דנין בכבן הבן ובכבן הבת מפאת שבני בנים כבנים, אלא שקיים חיוב בפ"ע גבי תלמוד תורה בכבן הבן, מה שאינו כן בשאר הדברים המוטלים על האב ואינם מוטלים על אבי האב, וא"כ גם בכבן הבת הדין כן. ואפילו אם אינו יכול ללמד אלא או בן הבן או בן הבת, נ"ל שתלוי במי שהוא זריז וממולח יותר, וכמ"ש בבלי בדף כ"ט גבי הוא ובנו".

וכ"כ בזיו משנה (הלכות תלמוד תורה פרק א' הלכה ב') :

"עיין כ"מ דפשיטא ליה דבן בתו לא הוה בכלל בני בניך, אלא דמספקא ליה אי בן בתו קודם לבן חבירו או לא עיין שם. ולענ"ד לא ידעתי מאין פסיקא ליה שבני בנות אינם בכלל בני בניך, דעד כאן לא ממעטינן בנות מ"ולמדתם אותם את בניכם" ולא כנתיבם, אלא מדלא כתיב את זרעכם, אבל "והודעתם לבניך ולבני בניך" הרי לבניך איצטריך למכתב, ולכן כתיב ג"כ "ולבני בניך", ולעולם גם בני בנות בכלל, ונבגליון רש"א ביו"ד סי' רמ"ה הביא דברי הבראשית רבה פרשה צ"ד דבני בנות אינם כבנים עיין שם, לאו ראייה היא לענ"ד, דהתם לא אמר אלא לענין לשון בני אדם אבל בלשון תורה מנלן, ובפרט מאי דמספקא ליה אם קודמין לאחרים, לענ"ד לא גרע צרכי הנפש מצרכי הגוף דעניין קודמין לעניינים אחרים, ואיזה ספק יש בזה, וכן כתב הש"ך ביו"ד ריש סי' רמ"ה דנראה לו שהוא קודם לבן חבירו עיין שם וד"ל".

וכ"כ בנוה צדק (הלכות תלמוד תורה פרק א' הלכה ב') :

"נמצא דשפיר ילפינן דבני בנות הרי הם כבנים, וא"כ מאי מספקא ליה למרן אם בן בתו קודם לבן חבירו, שהרי הדבר מפורש יוצא דמקדים כיון שהוא כבנו, וכן ראיתי להרב מופת הדור חיד"א ז"ל בספר יעיר און דף כ' ע"ג אות ל' שהביא שם שרבינו בחיי ס"ל דבני בנות אינן כבנים, וכתב הרב ששמע מקשים שזה הפך תלמוד ערוך, והביא מסוגיא זו יעו"ש, ובסוף העלה דבני בנות הרי הם כבנים ואפי' לפריה ורביה, וכן ראיתי במס' יומא דף ס"ו ע"ב שאמרו שם אמר רב יהודה שבטו של לוי לא עבד ע"ז וכו', שנראה הדבר מפורש להדיא דאפילו בבני בנות אמרינן הרי הם כבנים, ואם כן במה נסתפק מרן, וכעת צ"ע (א"ה עיין למהרשד"ם בחו"מ סי' תכ"ד דמיפשט פשיטא ליה דבני בנות הרי הם כבנים, וכן ראיתי להרב הגדול מהר"ש פרימו בתשובה אשר בספר כהונת עולם סימן י"ד ולהרב דובר משרים הנדפס מחדש בפט"ו מהלכות אישות ה"ה ובהשמטות דף ס"ח ע"ג ולהרב אמר יוסף הנדפס מחדש דף ק"ד ע"ד יעו"ש)".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכ"כ בערוך השולחן (יורה דעה סי' רמה סעיף ח):

"ולכן מצות עשה על כל איש ללמד את בנו תורה, ואם אין לו אב או שאביו לא למדו חייב ללמוד בעצמו כשיגדל, ובכל ערי ישראל יש תלמודי תורה שנותנים שמה יתומים ובני עניים ללמדם תורה ושכר המלמדים נותנים מקופת הקהל. וכשם שמצוה ללמד את בנו כך מצוה ללמד את בן בנו כדכתיב [דברים ד, ט] "והודעתם לבניך ולבני בניך", וה"ה לבן בתו דמאי שנא".

וכ"כ בשדי חמד כללים ב' סי"ח מכתב מהחקל יצחק שמוכיח מכמה מקומות בש"ס דבן בתו כבן בנו לענין תלמוד תורה.

מיהו בשולחן ערוך הרב (יורה דעה הלכות תלמוד תורה פרק א' סעיף ט'), נקט שאין חיוב בבן בתו, ומאי דמספקא ליה לכסף משנה הכריע בו הגר"ז, וזה לשונו:

"ויש אומרים שאינו חייב לשכור מלמד לבן בנו אם אינו יכול ללמדו בעצמו, אלא אם יכול ללמדו בעצמו ואינו רוצה ללמדו חייב לשכור לו מלמד אם אין יד בנו משגת, כי המצוה מוטלת על אבי אביו כמו על אביו ללמדו בעצמו או לטרוח למצוא לו מלמד בחנם או בשכר (ולהוליקו לבית הספר אם אינו חפץ מעצמו לילך).

משא"כ לבן בתו ובן בן בנו אין חיוב עליו אלא להקדימו לתלמידים אחרים, אבל אם אין מוטל עליו ללמד לתלמידים כלל מפני שיש בעיר גדולים בחכמה ממנו שיכולים ללמד, או מפני שלא הגיע למדה זו ללמד לתלמידים כי צריך עדיין ללמוד לעצמו, אין חיוב עליו ללמד לבן בתו ובן בן בנו ולא לטרוח למצוא לו מלמד כמו שאין חיוב עליו בבן חבירו שלא מיוצאי יריכו".

ובשו"ת דברי יציב (חלק אבן העזר סי' מד), נקט להכריע שיש חיוב גם בבן הבת:

"ולדעת הש"ך שם שחולק על הכס"מ עיין שם ובפת"ש מהחכם צבי, י"ל דאדרבה לכן לא היה חייב לשמוע לו ולעבור על דברי תורה בתרתי, חדא שרב יעקב עצמו יבטל מלימודו, ועוד שראב"י יתבטל מהחיוב ללמד בן בתו תורה. וזה המכוון במה שאמר לו לאו בריך אנא, בלשון בתמיה, כלומר וכי אין לי דין בנך שאתה חייב ללמדני תורה. וז"ש והיינו דאמרי אינשי רבי רבי בר ברתך אנא, היינו שגם בן הבת קורא לזקינו רבי דחייב ללמדו תורה, והבן".

ועיין מ"ש בזה שו"ת מנחת יצחק (חלק א' סי' קטז):

"אכן העירו על הגר"א, מכמה מקומות בש"ס, דלא משמע לחלק בין בן בנו לבן בתו, ועיין בתורה תמימה (פרשת ויגש), וגם רש"י במקומו, לא סובר לחלק בזה כנזכר".

ובענין הדין שהאב מחוייב בלימוד דווקא של מקרא עיין מה שכתב הגרי"ש אלישיב בהערותיו למסכת קידושין דף ל ע"א:

"ועמד בזה בשו"ע הגר"ז וכתב לתרץ ע"פ הסמ"ג דכל נדון הגמ' עד היכן חייב האב ללמדו תורה היינו הוא עצמו וע"ז מסקנת הגמ' דרק מקרא מחוייב הוא עצמו ללמוד עם בנו אבל מכאן ואילך מוסרו למלמד שילמדו משנה וגמ', וזה גם בכלל החיוב עיין שם. אמנם מסתמא דהשו"ע לא משמע כן אלא דיותר ממקרא אין האב חייב כלל, ועוד קשה קצת לדעה זו א"כ מה הוכיחה הגמ' ומה דחתה מהא דזבולון בן דן, אדרבה אפשר שהיה יכול ללמדו ומשו"ה למדו הוא עצמו אף על פי שיכול למסור למלמד שילמדנו אם כל נדון הגמ' הוה במה שמחוייב האב לקיים בעצמו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והיה נראה לבאר הענין בדרך אחרת, והוא דודאי המצוה שיש על אב ללמד את בנו תורה הנדרש מקרא "ולמדתם אותם את בניכם" שזה מצוה על האב ללמד בנו תורה מקרא זה, איירי רק בללמדו מקראי, היינו דמצוה המיוחדת שיש לו ללמד את בנו זה רק במקרא, אבל נראה דלבר מהא איכא עוד דין והוא הנדרש בספרי "ושננתם לבניך" אלו התלמידים, דהיינו שינון וחינוך התלמידים, ומבואר בספרי דדין קדימה הוא על בניו קודם לתלמידים אחרים, ומשו"ה אפקיה לקרא בלשון בנינים, מ"מ זו מצוה כללית ללמד אחרים תורה, וק"ו בניו, וא"כ בבניו שייך גם לומר דמהאי קרא ידעינן דחייב לדאוג לשינונם וחינוכם שזה שייך במשנה וגמ', ואפילו הוא עצמו אינו מלמדם ולא קרא מפורש הוא אלא דרשינן לה מקרא, והיינו דבזה גופא הנפק"מ, דהדין דללמדו מקרא זהו קרא מפורש ד"ולמדתם אותם את בניכם", משא"כ "ושננתם לבניך" הוא דרשא, דהרי דרשינן מינה אלו התלמידים ומתוך זה ידעינן הא נמי על בניו, ונפק"מ אי קרא מפורש הוא או דרשא בעלמא הוא מש"כ הר"ן בנדרים (ח' ע"א) דנשבע לעבור על דבר תורה שאין חלה השבועה הוא דוקא בדבר המפורש בקרא ולא הנלמד מדרשא, וא"כ בזה הנפק"מ נמצא מה שדנה הגמ' עד היכן חייב הוא ללמדו, היינו מדין הקרא המפורש, אבל מדין חידוד התלמידים לא יצא".

ועל פי זה יש לבאר שכל הקדימה של האב הוא דווקא שבא ללמד בעצמו, אך שעה שרוצה להניחו בת"ת שאחרים ילמדוהו - אין לו קדימה על האם, וכל שכן שאין לו קדימה על הסב.

וצריך עיון אי מוטל על הסב גם לחנך את בן בתו, או שחייב רק ללמדו אבל חינוך מוטל על האב גרידא, וראיתי שפלפל בזה שו"ת באר משה (ירושלמיסקי כליל תפארת חלק א' סי' לו) זה לשונו:

"ברכת ברוך שפטרנו, ולכאורה היה נראה בדבר זה לענין ברכת שפטרנו אם אבי אביו מברך תלוי בשני הפירושים שהביא המג"א (סי' רכה סק"ה), דלפי הטעם דעד עתה מחוייב לחנכו נראה דאבי אביו לא שייך זה, דעל אבי אביו לא חייל חיוב חינוך, והוי הדין כמו אמו שאינה מברכת כמ"ש האחרונים משום שאינו חל עליה חיוב תמיד, וכך משמע מסתימת הש"ס והפוסקים דבכל מקום שהזכירו חינוך לא הזכירו אלא האב, ואף דבת"ת מבואר פ"ק דקידושין וברמב"ם (ריש הל' ת"ת) והכי פסקינן להלכה בטוש"ע דהחיוב הוא גם ללמד את בן בנו תורה, התם לא מדין חינוך הוא, דהחינוך אינו אלא מדרבנן כמבואר ברמב"ם (פ"ו מהל' לולב ה"א) דלא הטילו רק על האב לחוד. אמנם נ"ל גם לאידך גיסא, דכל מה דתקנו רבנן כעין דאורייתא תיקון, וכמו לענין לימוד תורה דחיוב דאורייתא הוא אף בן בתו, כמו כן חינוך בודאי תקנו כעין דאורייתא ובודאי דתקנו מצות חינוך גם באבי אביו, ע"כ לפי טעם דחינוך לכאורה יש להסתפק אם שייך מצות חינוך כבן בנו ויש לעיין. ויש לפלפל בזה מש"ס נזיר (דף כח ב') בהא דאיתא התם האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר, ושם בגמ' ארשב"ל כדי לחנכו יעוי"ש, ויעויין ג"כ בסוטה (מט א') דר' אחא בר יעקב איטפל ביה בר' יעקב בר ברתיה, יעוי"ש. ועיין קידושין (דף ד' א') זרע זרעו ל"צ קרא, בני בנינים הרי הן כבנים, יעוי"ש. אמנם לפי טעם הב' שכתב המג"א בשם הלבוש דהעונש קאי על הבן שנענש בעוון האב, לכאורה נראה דדוקא בעוון האב הוא נענש בקטנותו אבל לא בעוון אבי אביו בקטנותו. וקרא ד"פוקד עוון אבות על בני בנינים" פי' הוא דוקא בגדולים שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, וא"כ לפי טעם זה הוא נראה פשוט דבאבי אביו אין מברך שפטרנו, ואמנם האחרונים תפסו עיקר טעם הא' שהביא המג"א. ועיין בבראשית רבה (פ' ג) שמבואר בהדיא דלא כהלבוש, ע"כ צריך תלמוד וביורור לדינא".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואע"פ שנראה נוטה כי עיקר מצוות חינוך מוטלת על האב יותר מהסב, אין הדבר מכריע שהאב יאלץ את אשתו שנפרדה ממנו בחיוביו. וראה מה שכתב בזה בשו"ת לבושי מרדכי (אורח חיים מהדורה קמא סי' לז) :

"ואפשר דמשו"ה המצוה על האב שיהיה מחנכו שהוא מצוה מדברי קבלה [משלי כב, ו'] "חנוך לנער על פי דרכו", וזה תכלית "גם כי יזקין" וגו', וכיון שזכה והגיע לזמן הזה, נמצא שהיה חינוכו לתכלית הנרצה והיה מצווה ועושה לחנכו. וק"ו בן בנו של ק"ו בבני בנים שהבטיחנו [ישעיה נט, כא] "כי לא ימוש מפִיך ומפי זרעך" וגו', שמחזיר התורה לאכסניא [ב"מ פ"ה ע"א], וכאילו קבלה מהר סיני [קידושין ל' ע"א]."

וע"ע בשו"ת בצל החכמה (חלק ה' סי' ג') שכתב :

"עיי' ברייתא (גיטין נ"ב א') דתניא, האפוטרופסין תורמין וכו' ועושיין להן לולב וערבה וסוכה וציצית וכל דבר שיש לו קצבה וכו' ע"כ. והיינו מטעם חינוך כמפורש בשו"ע חו"מ (סי' ר"צ סעי' ט"ו) ועיי' ערוך השלחן שם (סעי' ל') שכ' אפוטרופסים עושים לקטנים לולב וסוכה וציצית ושופר וס"ת וכו' כשהגיעו לחינוך וכו' דעליו מוטל לחנכם במצות שהוא עומד במקום האב וכו' ומי יחנכם אם לא האפוטרופוס וכו' ע"כ. ועיי' שו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' רכ"ב) בענין שאין האב מברך ברוך שפטרני כשגדלה בתו וכו' שם, דלטעם הא' לפי שערך עתה נענש האב לפי שלא למדו, אפשר דכיון שהבת מתגדלת עם אמה אינה מוטלת עליו ללמדה, מ"מ קשיא דא"כ תברך האם ע"ש. מבואר גם לדעתו כי מי שאצלו נמצא הבן או הבת עליו מוטל ללמדו ולחנך אותו. וא"כ בודאי שכן הוא גם בבן אשתו המתגדל אתו בביתו שעליו מוטל לחנכו."

ועוד יש לציין שזכות האב וחובתו ללמד את בנו היינו שנוטלו על כתפיו ומביאו לבית המדרש, מיהו להטיל על האם לעשות את רצונו - זה לא הופקד בידו, דמה שמוטל על שכמו - לחיי, אבל לחייב את האם לקחתו למקום שאינה חפצה, זה לא נאמר.

ועוד יש לומר שהאם משועבדת לדאוג שבנה ילמד תורה, ואף על פי שאינה משועבדת ללמדו, להורות לו ללכת לבית המדרש לזרוז ולסומכו מצווה היא, וביתר שאת בזה הזמן שהאב מלמד את בנו מיעוט תלמודו, ורובו הוא שליחות של האב ולמעשה של הקהילה שעושה המלמד, עיין מסכת ברכות דף יז עמוד א' :

"גדולה הבטחה שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים, שנאמר "נשים שאננות קמנה שמענה קולי בנות בטחות האזנה אמרתי". אמר ליה רב לרבי חייא : נשים במאי זכיין ? באקרויי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנווי גברייהו בי רבנן, ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן."

ולכן נראה שהיום שעיקר הלימוד הוא על ידי המלמד ולא על ידי האב, דשליחות האב קעביד, אין האב יכול לכפות את מקום הלימוד, דדוקא אם רוצה ללמדו בעצמו הרי הוא קודם וזוכה ללמד את בנו, אבל כאשר הוא רוצה שפלוני או אלמוני ילמדו בזה לא ניתנה לו זכות ראשונים.

ועוד שההבדלים בין תלמודי התורה הם אינם משמעותיים שהאב יוכל לומר שעוקרים את בנו ממנהגיו.

ועוד שאין הדבר ברור ומוחלט שאכן בין דבר קטן או גדול הולך האב אחר מנהג צאנו.

ועוד שגם הסב יש לו חיוב ושיעבוד ללמד את בנו, ולדעת הש"ך שהוא המכריע לבני אשכנז מהפוסקים האחרונים ס"ל שהוא הדין בבן בתו, שוב אין זו זכות בלעדית של האב וכן מצאתי סמך במאירי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועוד שחיוב ללמד את בנו עיקרו בכך גדול, ועתה הבן הוא מקטני קטנים שאין בו אף חיוב מדין חינוך שמתחיל בגיל חמש או שש.

ועוד שהחיוב ללמד את בנו היינו שבנו אצלו מה שאין כן שהבן גדל אצל סבו, עיקר החיוב מוטל על הסב שהרי אין ללמוד אפשי משאי אפשי.

ועוד שהאב מחויב ללמד בנו, אך לא לקבוע מנהגי הלימוד והברת הקריאה והתפילה שזה אינו נכנס בגדר הלימוד אלא במנהגים, וכבר כתבנו טובא שמנהגי הבן אחר מקומו ועיקר מקומו כמנהג ערלוי.

מסקנה: מכל זה נראה להכריע שבידי האם לקבוע את מוסד החינוך שבו ילמד [ש'] ולמעשה להמשיך במצב הקיים והמוכר ל[ש].

ובהגיע [ש'] לגיל בר מצוה אם עדיין לא תעלה ארוכה לשלום ביתם, יהיה בידם לחזור ולפנות לביה"ד ולקבל את הכרעתו.

הרב איתן זן בר - דיין

ראיתי את דברי חברי הרה"ג הרב איתן זן בר שליט"א ואני מסכים למסקנת דבריו כפי שאבאר לקמן, אך לא מטעמו.

כל הדיון הארוך האם אישה צריכה ללכת אחרי מנהגי בעלה אינו שייך כלל לעניינינו לענ"ד. הדיון שלנו אינו איזה מנהגים על האישה לנהוג כשהם ביחד או פרודים, אלא איזה מנהגים ינהג הבן הקטן, וליתר דיוק האם מצות האב על בנו ללמדו תורה ושהוא קודם לכל האחרים במצווה זו, מקנה לו את הזכות לקבוע את חינוך הבן גם כשואמו של הקטין פרודה מהאב והקטין נמצא בפועל אצל אמו או לא.

כך גם הדיון החשוב והמפורט בסעיף ב' שעסק בשאלה עד כמה מחויבים הבנים לנהוג כמנהג אבותיהם, אינו נוגע כלל לעניינינו. אנו עוסקים בכך קטן שאינו עדיין בר חיוב ואינו בר עונשין, וגם אם נניח שזכותו של הבן לשנות ממנהג אבותיו לכשיגדל, עדיין כל עוד הוא קטן, זכות החינוך ואופי החינוך הוא של אביו עד שיגיע לגדלות.

בנדון שלפנינו שהאם נמצאת אצל בני משפחה במקום אחר המרוחק ממקום מגורי האב, עולה אכן השאלה האם גם לסבא - אבי האם, יש מצוה ללמד את נכדו תורה, ואם כן האם מעמדו במצווה זו שווה או אולי אף קודם לאבי הקטין, במקום שהאב בעצמו אינו נמצא עם הבן, וכן יש לדון האם כשהאב אינו מלמד בעצמו את הבן אלא שולח אותו ללמוד ע"י אחרים בתלמוד תורה, האם גם אז יש לו קדימות על פני אחרים במצוה זו או לא. שיש לומר שהוא קודם לאחרים דוקא כשהוא בעצמו מלמדו, אך במקום שהדבר נעשה על ידי שליחות אולי אין לו עדיפות על פני אחרים.

אכן חברי האריך גם בשאלות אלו אך יש מקום להעיר על חלק מהדברים שנכתבו.

מה שהביא מדברי הש"ך וכן משו"ת דברי יציב שיש מצוה ללמד תורה גם לבן בתו וכן מפוסקים נוספים, אין מכאן ראיה שהסבא שווה לאבי הקטין. די פשוט שהאב קודם לאביו וכן לאבי אם הקטין במצווה זו, שלכן נקטו שאם אין לו חלילה אב, אבי אביו מלמדו תורה וכו', ומשמע שכל עוד יש אב, האב קודם לכל האחרים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אכן בנדון שלפנינו לאבי האם יש יותר יכולת ללמד את הקטין מאשר לאביו, אמנם המחלוקת היא באיזה תלמוד תורה ילמד הקטין, ערלוי או צאנו, ואם כן, בין כך ובין כך, לא האבא ולא הסבא ילמדו אותו בפועל, ולכאורה האב יטען כשם שאם הוא היה אצלי, מצות "ללמדו תורה" מוטלת עלי, ואני קודם בה לאחרים, ויכולתי למנות שליח לקיום מצוה זו ע"י הת"ת בו אבחר, כך גם כעת שהוא עם אימו, אני הוא זה שיכול לקבוע מי יהיה השליח ללמד את הבן, ומאי שנא. אלא שבאמת מצות "ולמדתם אותם את בניכם" אינה מצטמצמת רק למספר שעות הלימוד בתלמוד תורה אלא נמשכת במשך כל שעות היממה, הן בלימוד והן בחינוך והנהגות, ומכיוון שברוב שעות היום הקטין אינו בתלמוד תורה, בשעות אלה, האב הגר במקום רחוק אינו יכול לחנכו וללמדו. וכאן נכנסת ההלכה שאם אין אביו מלמדו תורה, דהיינו בשעות הרבות מעבר לשעות הלימוד בת"ת, מצוה על הסבא ללמדו, והסבא - אבי האם, נמצא איתו ויכול ללמדו. וממילא ככל שאכן ישנם הבדלים בין שיטות החינוך ונוסח התפילה וכדומה בין שני המוסדות, לא שייך לחנך את הקטין בחינוך שונה מהנוסח והמנהגים של הסבא, שעלול הדבר לגרום לקטין לבלבול גדול, כשבשעות הבקר ילמד ויתפלל בנוסח אחד ובשעות אחר הצהריים ילמד ויתפלל בנוסח אחר.

אכן אם האב יגור בקרבת מקום למגורי האם, והקטין ישהה עימו מידי יום שעות נוספות רבות מעבר לשעות הלימוד בת"ת, זכות בחירת אופי החינוך תהיה של האב, שאכן הוא קודם במצווה זו לכל האחרים. אולם לעת עתה שהצדדים חיים בפירוד והקטין נמצא רוב רובו של הזמן עם האם יש לקבוע כי הוא ילמד בת"ת של חסידות ערלוי כפי מנהגי הסבא, ובעיקר שגם האב הסכים לכך בעבר והעמד דבר על חזקתו, במקום שבו אינו יכול בפועל ללמדו כפי רצונו ברוב שעות היום וכפי שהתבאר לעיל.

הרב שלמה שושן - דיין

הערת א.ז.ב: נראה כי הבן בטל לאביו ואימו קודם קבלת עול מצוות, ומשכך מסתבר שיש כאן מקום לדון בחיוב האם בקבלת המנהגים, שהרי בפשטות [ש'] הקט בטל לאימו שעל שולחנה ועל שולחן סבו הוא נסמך. אכן באשר לעניין מצוות החינוך שמוטלת על האב טפי מהאם ובהשלכתו לנד"ד, יש להאריך ולבאר ועוד חזון למועד, שעיקרם של דברים נכון הוא בכל אופן.

החלטת בית הדין

מסקנת הדברים מקובלת על דעת כל חברי בית הדין ועל כן אנו פוסקים כי כל עוד משמורת הקטין [ש'] היא ביד אימו והאב מתגורר בעיר אחרת, ימשיך להיות מקום חינוכו בת"ת ערלוי בעיר ב'.

פסק דין זה מותר בפרסום לאחר השמטת הפרטים המזהים.

ניתן ביום כ' במרחשון התשפ"ב (26/10/2021).

הרב איתן זן בר

הרב שלמה שושן

הרב חיים בזק – אב"ד

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה